

Aleksander Lorenčič

Slovensko podjetništvo v prvih letih tranzicije

Začetek tranzicije je na simbolni ravni pomenil padec berlinskega zidu, politični mejnik v vsaki posamezni državi pa so bile prve demokratične volitve. Tranzicija je po svoji vsebini predvsem skupek korenitih institucionalnih sprememb.¹ V političnem smislu označuje prehod iz enopartijskega političnega sistema v demokratični večstrankarski sistem. Prve demokratično izvedene volitve, ki jih štejemo za formalni začetek tranzicije, so bile v Sloveniji izpeljane spomladi leta 1990. Ko govorimo o gospodarski tranziciji, pa mislimo na prehod iz zaprtega centralno-planskega v odprto socialno-tržno gospodarstvo.² Na gospodarskem področju je v Sloveniji spremembe omogočila sprejeta zakonodaja že ob koncu osemdesetih let. V mislih imamo predvsem zvezni Zakon o podjetjih iz leta 1988,³ ki je med drugim sprožil začetek ustanavljanja zasebnih podjetij in privatizacijo obstoječih podjetij. Sprejetih je bilo še nekaj zakonov, ki so vplivali na gospodarske spremembe, ampak poudariti je treba, da se je dejanski proces trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega začel z imenovanjem Demosove vlade maja leta 1990.

¹ Janez Šušteršič, *Politično gospodarski cikli v socialističnih državah in tranzicija*, Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, 1999, str. 44–66.

² Herman W. Hoen, *The transformation of economic systems in central Europe*, Studies in comparative economic systems, Northampton, 1998, str. 1.

³ Uradni list SFRJ, št. 77, 31. 12. 1988.

Mnenje ekonomistov na začetku devetdesetih let je bilo, da bi morale demokratične vlade v tranzicijskih državah čim hitreje pripraviti program reform, ki bi zajel vsa ključna področja hkrati. Se pravi makroekonomsko stabilizacijo, liberalizacijo zunanje in notranje trgovine ter privatizacijo. Tak program bi bilo potem treba v najkrajšem možnem času tudi izpeljati. Takšnih programov so se prijela slikovita poimenovanja, denimo zdravljenje s šokom oziroma »shock-therapy« ali veliki pok oziroma »big-bang«. Kot bolj nevtralni sta se pojavili tudi poimenovanji »vseobsežni« oziroma »celoviti« ali ortodokсни program. Kar precej strokovnjakov pa je menilo, da bi bila optimalna strategija postopno in počasno izvajanje sprememb oziroma gradualistični pristop.⁴ Takšen pristop je bil značilen za Slovenijo.

Nenaden zlom socializma je zahteval hiter odgovor na vprašanje, kako je mogoče izvesti prehod v kapitalistični sistem brez večjih socialnih pretresov. Pravih odgovorov ni bilo, in to lahko trdimo za vse postsocialistične države. Prehod iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo se je tako začel brez jasne slike dejanskega gospodarskega stanja, brez okvirov novega gospodarskega sistema in brez ustreznih ekonomskih in socialnih rešitev problemov, ki bi nastali v obdobju prehoda. Novim, največkrat neizkušenim vladam tranzicijskih gospodarstev z romantičnimi pričakovanji so na pomoč priskočile mednarodne finančne institucije in svetovalci, ki so o državah, ki so jim svetovali, v resnici vedeli bore malo. Poleg tega so bili, tako kot mnogi domači politiki, tudi mnogi tuji strokovnjaki ideološko zaslepljeni in politično motivirani. temeljni cilj jim je bila dokončna odprava socializma in obstoječih institucij namesto postopnega ustvarjanja ustreznega gospodarskega sistema v posamezni državi in povečanje gospodarskega blagostanja za celotno družbo in ne samo za del nje.⁵

⁴ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 44–66.

⁵ Jože Mencinger, *Deset let pozneje. Tranzicija – uspeh, polom ali nekaj vmes?*. V: *Gospodarska gibanja (GG)*, št. 317, 2000/6, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 25–42.

Podjetništvo je v tranzicijskem obdobju igralo izjemno pomembno vlogo. Bilo je eden od pomembnejših dejavnikov v razvoju in prestrukturiranju tržnega gospodarstva in je vsekakor eden največjih in najpomembnejših družbenorazvojnih ekonomskih dejavnikov sodobnega časa.⁶ Obstaja vrsta definicij podjetništva, čeprav so si v svojem bistvu podobne. Omenimo le dve. Prva se glasi: »Podjetništvo je poskus, ustvariti dodano vrednost s pomočjo odkrivanja poslovnih priložnosti, obvladovanja tveganja, ki ustreza tej priložnosti, in s pomočjo komunikacijskih in poslovodnih (managerskih) sposobnosti in znanja mobilizirati človeške, finančne in materialne vire, potrebne za uspeh podjetja«. ⁷ Druga pa pravi: »Podjetništvo lahko definiramo kot proces, ki poteka med človekom, idejo in viri, podjetje pa je mesto, kjer se ta proces uresničuje. Bistvo podjetništva je povečanje dodane vrednosti v podjetju, pri kateri je ključen element priložnost oziroma taka uporaba sredstev, ki jo trg visoko ceni«. ⁸

Podjetništvo je bistvenega pomena za delovanje tržnega gospodarstva, še posebej ob strukturnih spremembah, značilnih za obdobje prehoda na višjo raven razvoja ali iz enega družbenega sistema v drugega, kakor se je zgodilo v Sloveniji. V obdobjih strukturnih sprememb gospodarska rast, ki temelji na obstoječi industriji in trgih, praviloma stagnira, rast pa postane še bolj odvisna od ustvarjanja novih trgov in dejavnosti, kar pa je ravno značilnost podjetnikov.⁹ Dinamičen podjetniški sektor je bil – in to velja še danes – ključen za gospodarski razvoj. Podjetništvo je igralo pomembno vlogo tudi pri izboljšanju alokacijske učinkovitosti kapitala in ustvarjanju novih delovnih mest. S tem je prispevalo tudi h gospodarski uspešnosti in socialnemu

⁶ Bogomir Kovač, Uvod v podjetništvo: analiza poslovnega načrta, Ljubljana, 1990, str. 1–7.

⁷ Aleš Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Neven Borak (ur.), Slovensko podjetje v devetdesetih, Ljubljana, 2000, str. 49–59.

⁸ Damjan Žugelj idr., Tvegani kapital: si upate tvegati?, Ljubljana, 2001, str. 14.

⁹ Luka Žakelj, Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji. V: Urad za makroekonomske analize in razvoj (UMAR), Delovni zvezek, št. 4, 2006, str. 11.

položaju. Ustvarjanje in rast novih podjetij sta krepila konkurenčnost med obstoječimi podjetji, ustvarjala sta nove ideje in inovativne pristope ter tako vodila k bolj pestri izbiri ter večji vrednosti proizvodov in storitev za potrošnike. Krepitev podjetništva je igrala pomembno vlogo tudi pri spodbujanju skladnega regionalnega razvoja in rasti zaposlenosti, zlasti v regijah, ki so zaostajale v razvoju.¹⁰ Na razvoj podjetništva in ustanavljanje novih podjetij so vplivali (enako je še danes) predvsem trije dejavniki, in sicer ugodni makroekonomski pogoji, dobro načrtovani in izvajani državni programi ter ugled podjetniške kariere v družbi. Sila pomembno vlogo je imela trgovinska politika. Ta je lahko s svojim delovanjem ali olajševala ali oteževala dostop malim in srednje velikim podjetjem na trge njihovih proizvodov. Države z večjo podjetniško aktivnostjo imajo boljše možnosti za gospodarski razvoj, saj so fleksibilnejše pri mobilizaciji virov in uvajanju novih izdelkov in storitev. Kolikor bolj dinamično in razvito podjetniško okolje ima država, toliko bolj je zanimiva za tuje vlagatelje.¹¹

Posebej je treba izpostaviti vlogo malih in srednje velikih podjetij. Vloga oziroma razvoj tega sektorja je bila zelo pomembna. V Sloveniji podpora malim in srednje velikim podjetjem nima dolge tradicije. Po osamosvojitvi Slovenije je država največ sredstev namenjala reševanju velikih podjetij, politika spodbujanja malega in srednje velikega podjetništva pa je bila v devetdesetih letih spremenljiva in neodločna. Dejstvo pa je, da so ravno mala in srednje velika podjetja priznana kot potencialno najbolj dinamičen del gospodarstva, saj so v svojem delovanju pogosto bolj prilagodljiva kot velika podjetja. Tovrstna podjetja so tudi glavni generator gospodarske rasti in novih delovnih mest.¹²

Slovenska podjetja so bila v prejšnjem sistemu v

¹⁰ Luka Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij v Sloveniji in Evropski uniji. V: UMAR, Delovni zvezek, št. 6, 2004, str. 7–12.

¹¹ Žakelj, Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji, str. 11.

¹² Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 7–12.

tako imenovani »družbeni lasti« in so pripadala celotni družbi. Delavski sveti so igrali vlogo lastnika in skupaj z vodstvom podjetja predstavljali glavne upravljavce podjetij v družbeni lasti. Slovenska podjetja so torej delovala v nekakšnem plansko-tržnem sistemu, ki se je zelo razlikoval od centralnega planiranja v drugih komunističnih državah. Prav ti pogoji pa so spodbujali razvoj menedžerskih sposobnosti.¹³ Veliko večino sprememb v gospodarskem sistemu Slovenije lahko povežemo z odpravo družbene lastnine gospodarskih podjetij. Način oblikovanja družbene lastnine in njene izpeljave ni toliko vplival na oblikovanje gospodarskih podjetij kot na razvoj bank, drugih finančnih ustanov in trgov kapitala. Prek vpliva na institucije in trge pa je vplival tudi na varčevanje in oblikovanje kapitala.¹⁴

V Sloveniji so se vrata podjetništvu odprla leta 1988, ko je bilo zakonsko omogočeno ustanavljanje zasebnih podjetij in ko se je začela privatizacija obstoječih podjetij.¹⁵ Leta 1988 sprejeti Zakon o podjetjih¹⁶ je med drugim omogočil začetek vključevanja privatnega kapitala v podjetniški sektor. Zakon je dovoljeval tudi udeležbo tujega kapitala v družbenih podjetjih ter odpravil družbeno lastnino kot edino obliko lastnine. Poleg družbenih je predvidel tudi zasebna, pogodbeno in mešana podjetja v obliki delniških družb, družb z omejeno odgovornostjo, komanditnih družb in družb z neomejeno solidarno odgovornostjo članov. Spremembe je nato prinesel avgusta 1990 sprejeti Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o podjetjih. Ta je med drugim določal tudi ukinitve delavskih svetov. Pristojnosti, ki jih je imel delavski svet so se tako prenesle na skupščino podjetja, upravni odbor in na direktorja. Spremenjeni zakon iz leta 1990 je odpravil tudi ločitev med pravico do lastnine in pravico do upravljanja lastnine. Po novem je pravica do upravljanja izvirala le iz lastninske

¹³ Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo. Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, Ljubljana, 1997, str. 3.

¹⁴ Ivan Ribnikar, Pot od družbene lastnine k lastnini gospodarskih podjetij. V: Journal for Institutional Innovation Development and Transition, Urad za makroekonomske analize in razvoj, št. 1, 1997, str. 49–59.

¹⁵ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji.

¹⁶ Uradni list SFRJ, št. 77, 31. 12. 1988.

pravice.¹⁷ Leta 1988 je bil sprejet tudi Obrtni zakon,¹⁸ ki je odpravil omejitve zaposlovanja v obrtniškem sektorju. S kasnejšo liberalizacijo mednarodne trgovine in ureditvijo deviznega trga je bila omogočena hitra rast privatnega sektorja, predvsem v trgovini.¹⁹ Pomembno je na razvoj in dogajanje vplival še Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom²⁰ oziroma tako imenovani Markovičev zakon (po takratnem predsedniku zvezne vlade Anteju Markoviću). S to zakonodajo sta bila sprožena dva procesa, ki sta začela spreminjati strukturo gospodarstva iz tipične socialistične strukture v strukturo značilno za tržna gospodarstva. Šlo je za polnjenje vrzeli v tistem delu strukture gospodarstva, ki jo v tržnih gospodarstvih zavzemajo majhna in srednja podjetja. Prvi proces je bilo množično nastajanje majhnih podjetij, drugi proces pa je bilo drobljenje velikih podjetij – ogromno velikih državnih podjetij je po letu 1990 razpadlo. Nastalo je veliko število novih podjetnikov. Ker se je trg povečal, so ljudje posledično pogosteje začeli menjavati delovna mesta. Postalo je tudi povsem sprejemljivo biti začasno nezaposlen. Fleksibilnost zaposlovanja se je močno povečala, in če je šlo za dobre poslovne priložnosti, so bili ljudje pripravljene delati tudi na drugem koncu Slovenije, pa tudi drugod po svetu. Vse več ljudi je bilo zaposlenih v majhnih in srednjih podjetjih, vse več je bilo samostojnih podjetnikov. Rast dodane vrednosti je izvirala skoraj izključno iz sektorja majhnih in srednjih podjetij, ki so iz majhnih preraščala v srednja in velika.²¹ Kot zanimivost naj navedemo podatek, da je bila leta 1990 zabeležena zelo visoka stopnja rasti števila podjetij, in sicer je bila kar 1048-odstotna.²² Na razvoj malega podjetništva je vplival tudi Zakon o razvoju malega gospodarstva,²³ ki je bil sprejet leta 1991. Ta je zagotavljal pomoč pri

¹⁷ Uradni list SFRJ, št. 46, 10. 08. 1990.

¹⁸ Uradni list SRS, št. 35, 14. 10. 1988.

¹⁹ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 31.

²⁰ Uradni list SFRJ, št. 84, 22. 12. 1989.

²¹ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji, str. 49–59.

²² The European Observatory for SMEs. First Annual Report. European Network for SME Research, Zoetermeer: EIM Small Business Research and Consultancy, 1993, str. 15.

²³ Uradni list RS, št. 18, 11. 10. 1991.

ustanavljanju podjetij, poenostavljene upravne postopke in določena sredstva financiranja ter dal podlago za nastanek sklada za razvoj malega gospodarstva in pospeševalnega centra za malo gospodarstvo.²⁴ Vsi ti zakoni so bili podlaga za dejanski razvoj podjetništva. Povprečna letna stopnja rasti števila podjetij v obdobju 1991–1993 je bila kar 47-odstotna.²⁵

Osnova za prehod iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo je bila torej v Sloveniji postavljena s sprejeto zakonodajo ob koncu osemdesetih let. Poleg že omenjenih zakonov sta bila pomembna tudi sprejeta zvezna zakona v letu 1989, Zakon o vrednostnih papirjih²⁶ in Zakon o trgu denarja in trgu kapitala,²⁷ ki sta omogočila vzpostavitev trga kapitala ter ustanovitev borze v Sloveniji po skoraj sedemdesetih letih. 26. decembra 1989 je bila namreč ustanovljena Ljubljanska borza vrednostnih papirjev, delniška družba v lasti delničarjev – borznih članov. Zaradi vseh lastnosti borznega delovanja z vrednostnimi papirji je igrala Ljubljanska borza pomembno vlogo v procesu lastninskega preoblikovanja slovenskega gospodarstva.²⁸

Slovenska vlada je že na začetku devetdesetih let ocenila, da bo treba za pospešitve razvoja malega in srednje velikega podjetništva uvesti posebne oblike finančne podpore, in je z Zakonom o razvoju malega gospodarstva omogočila ustanovitev Javnega sklada za razvoj malega gospodarstva, ki je malemu in srednje velikemu podjetništvu ponudil spodbude v obliki posojil, neposrednih investicij v podjetniško infrastrukturo, subvencije obrestnih mer za bančna posojila in garancije. Na lokalni ravni so bili oblikovani številni skladi in oblike financiranja iz občinskih proračunov, vendar so bila sredstva za mikrokredite in subvencioniranje obrestnih mer s tega naslova skromna. Leta 1992 je bil ustano-

²⁴ Viljem Pšeničny idr., *Podjetništvo: Podjetnik, podjetniška priložnost, podjetniški proces, podjetje*. Visoka strokovna šola za podjetništvo, Portorož, 2000, str. 40.

²⁵ The European Observatory, str. 15.

²⁶ Uradni list SFRJ, št. 64, 20. 10. 1989.

²⁷ Uradni list SFRJ, št. 64, 20. 10. 1989.

²⁸ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana, 1999, str. 118–119.

Tabela 1. Pomembni zakoni in ukrepi, ki so vplivali na proces oziroma razvoj podjetništva v obdobju 1988–1996

LETO	ZAKON OZIROMA UKREP	POMEN in VPLIV
1988	Zakon o podjetjih	Statusno preoblikovanje, dokapitalizacija ali reorganizacija podjetij
	Obrtni zakon	Odprava omejitev zaposlovanja v obrtniškem sektorju
1989	Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom	Statusno preoblikovanje, dokapitalizacija ali reorganizacija podjetij
1990	Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o podjetjih	Odprava delavskih svetov
1991	Zakon o razvoju malega gospodarstva	Natančna opredelitev pojma »malo gospodarstvo«, zagotovitev pomoči pri ustanavljanju podjetij itd.
	Javni sklad za razvoj malega gospodarstva	Nudenje posojil, investicij, subvencij podjetjem
1992	Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij	Opredelitev 7 metod, po katerih naj bi se podjetje lastninsko preoblikovalo itd.
	Pospeševalni center za malo gospodarstvo	Koordinacija, svetovanje, usposabljanje podjetnikov
1993	Zakon o gospodarskih družbah (ZGD); kasneje večkrat noveliran	Vpeljava enotne zakonske ureditve, uzakonitev višjega ustanovnega kapitala itd.
1994	Obrtni zakon	Ureditev pogojev za opravljanje obrti
1996	Strategija razvoja malega gospodarstva	Prva tovrstna strategija, vključevala vrsto ukrepov za izboljšanje položaja MSP in podjetništva

Vir: Uradni list RS, UMAR (različne publikacije).

vljen tudi Pospeševalni center za malo gospodarstvo.²⁹ Zakonodaja ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let je omogočala hitro rast števila novih podjetij, saj od ustanoviteljev ni zahtevala večjega ustanovnega kapitala. To je imelo slabe posledice za ekonomsko var-

²⁹ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 31–32.

nost investitorjev in poslovnih partnerjev. Kasneje sta na potek oziroma razvoj podjetništva odločilno vplivala sprejeta Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP)³⁰ ter Zakon o gospodarskih družbah.³¹ Zakon o gospodarskih družbah je bil sprejet leta 1993 in je bil kasneje še večkrat noveliran v obliki sprememb in dopolnitev. Pomembno je omeniti še nov Obrtni zakon³² iz leta 1994. S tema zakonoma se je spremenilo vedenje podjetnikov pri izbiri pravne oblike njihovega poslovanja. Zakon o gospodarskih družbah je vpeljal enotno zakonsko ureditev za vse gospodarske subjekte in s tem odpravil ločevanje na podjetniški in obrtniški sektor ter med drugim predpisoval tudi višji ustanovni kapital za ustanovitev družbe z odgovornostjo. Gospodarske družbe so od leta 1994 dalje vodile računovodske evidence v skladu z Zakonom o gospodarskih družbah in slovenskimi računovodskimi standardi (SRS).³³ Na prvi razmah podjetništva v začetku devetdesetih let nazorno kažejo podatki o številu gospodarskih subjektov v Sloveniji v tem času. Število gospodarskih subjektov se je namreč v obdobju 1990–1994 povečalo za dobrih 64 odstotkov, in sicer od 67.598 v letu 1990 na kar 111.167 leta 1994. Vendar pa se takšna dinamika rasti števila gospodarskih subjektov v drugi polovici devetdesetih let ni nadaljevala.³⁴ To je bila posledica izčrpanega dela podjetniškega potenciala in večje konkurence na omejenem trgu, kjer je bilo vse težje najti prave poslovne priložnosti, in posledica zahtev države po večjem ustanovnem kapitalu za ustanavljanje kapitalskih družb.³⁵ Zakon o gospodarskih družbah in Obrtni zakon sta torej uveljavila spremenjeno pravno-organizacijsko strukturo malega gospodarstva, sprožila obsežen proces preoblikovanja in organizacijskega prilagajanja in tako malim gospodarskim enotam povzročila veliko administrativnih težav.³⁷

³⁰ Uradni list RS, št. 55, 20. 11. 1992.

³¹ Uradni list RS, št. 30, 10. 06. 1993.

³² Uradni list RS, št. 50, 12. 08. 1994.

³³ Ekonomsko ogledalo, št. 6, 2003, str. 16.

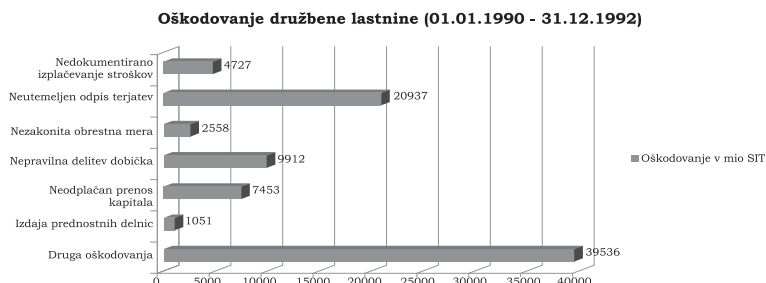
³⁴ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 31–33.

³⁵ Pšeničny idr., Podjetništvo, str. 40–43.

³⁶ Uradni list RS, št. 55, 20. 11. 1992, 48. člen, str. 3123.

³⁷ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 32.

Graf 1. Oškodovanje družbene lastnine, ugotovljeno v postopkih revizije lastninskega preoblikovanja za obdobje od 01. 01. 1990 do 31. 12. 1992, po stanju na dan 31. 07. 2004 (klasifikacija je narejena, kot predvideva drugi odstavek 48. člena ZLPP³⁶)

Vir: Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 07. 2004, str. 8–9.

V času od leta 1990 do sprejema ZLPP konec leta 1992 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje, in ker še v tem času država ni imela docela vzpostavljenega instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko-kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela družbeni kapital, je seveda bila velika možnost zlorab. Za to obdobje je tako lahko prihajalo do tako imenovane »divje privatizacije«. ³⁸ Leta 1995 je bila na podlagi Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o Agenciji RS za plačilni promet, nadziranje in informiranje ³⁹ ustanovljena Agencija RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij (Dalje: Agencija za revidiranje).

V obdobju od 01. 01. 1990 do 31. 12. 1992 je prišlo po podatkih Agencije za revidiranje do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 86.174 milijonov takratnih slovenskih tolarjev. Sama številka nam seveda pove izjemno malo. S pomočjo izračuna oziroma revalorizacije denarnega zneska ⁴⁰ pa pridemo do zelo zanimi-

³⁸ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 100.

³⁹ Uradni list RS, št. 58, 13. 10. 1995.

⁴⁰ Izračun preverljiv na strani: http://www.stat.si/indikatorji_preracun_reval.asp (02. 10. 2008).

ve vsote. Vrednost zgoraj omenjenega revaloriziranega zneska na dan 02. 10. 2008 znaša 1.238.454.581,87 EUR.⁴¹ Pri izračunu se upošteva gibanje indeksov cen v obravnavanem obdobju, ki so bili merilo inflacije. Znesek je visok, posebej če predpostavimo, da vsa oškodovanja in kazniva dejanja niso bila odkrita. Naj samo informativno dodamo, da je proračun Republike Slovenije za leto 1992⁴² znašal dobrih 174 milijard slovenskih tolarjev oziroma dobri 2,5 milijardi evrov (revaloriziran znesek).⁴³ Vsekakor si je majhen del prebivalstva v tem obdobju zelo opomogel. Največja oškodovanja so bila posledica neutemeljenega odpisa terjatev, nepravilne delitve dobička ter neodplačanega prenosa kapitala.⁴⁴ Seveda pa po vsej verjetnosti v revizijskih postopkih vse nepravilnosti niso bile odkrite.

Zaradi zapletov in dolgotrajnega sprejemanja privatizacijske zakonodaje sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, da bi nadzorovali in urejali izvajanje privatizacije in prestrukturiranja v Sloveniji in pomagali pri njej. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila, potrjevala privatizacijske programe ter kasneje opravljala tudi revizijske postopke za obdobje pred ZLPP. Sklad Republike Slovenije za razvoj je prestrukturiral podjetja. Postal je tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe. Preden je bila sprejeta privatizacijska zakonodaja, je Sklad za razvoj tudi prejemal izkupiček od prodaj in ga vlagal naprej. Privatizacije, ki so bile izvedene pred sprejemom ZLPP, so se izvajale po jugoslovanskih zakonih. Ti zakoni so dajali delavskim svetom in upravi podjetij možnost, da se privatizirajo ali pa ne. V tem okviru aktiven pristop k privatizaciji ni bil mogoč in nobena državna ustanova ni mogla zahtevati, da se določeno podjetje privatizira. ZLPP je Skupščina Republike Slovenije

⁴¹ Za začetni datum pri izračunu revaloriziranega zneska je vzeta 31. 12. 1992!

⁴² Zakon o proračunu RS za leto 1992. Uradni list RS, št. 16, 31. 03. 1992.

⁴³ Znesek 2,5 milijarde evrov je vrednost, ki je dobljena s izračunom oziroma revalorizacijo denarnega zneska z začetnim datumom 31. 12. 1992. Če vzamemo kot začetno vrednost 01. 01. 1992, je preračunana vrednost še veliko višja. Ta znaša 4,7 milijarde evrov (vzrok je v inflaciji). Izračun je bil narejen na dan 02. 10. 2008.

⁴⁴ Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 07. 2004, <http://www.arlpp.gov.si/aktualno.htm>, 27. 02. 2008.

sprejela šele 11. 11. 1992 po več kot dvoletnem usklajevanju, po številnih razpravah na strokovnih, političnih, teoretičnih in drugih ravneh.⁴⁵ Bil je kompromis med različnimi strokovnimi koncepti in političnimi interesi. Zakon je določal, kolikšen delež družbenega premoženja oziroma kapitala morajo podjetja prenesti na kakšen sklad, državljanom pa je po starostnem ključu dodelil tako imenovane lastninske certifikate, ki so bili poimenski in neprenosljivi in so jih lahko zamenjali za delnice lastninjenih podjetij.⁴⁶ V prvi polovici leta 1993 so torej pri SDK (Službi družbenega knjigovodstva) odprli 2.000.900 certifikatnih računov za vse državljane Slovenije. Nominalna vrednost certifikatov je bila od 100.000 do 400.000 tolarjev. Celotna nominalna vrednost izdanih certifikatov je bila 567 milijard tolarjev.⁴⁷ Državljanji so tako dobili neprenosljive lastniške certifikate, ki so jih nato lahko zamenjali za delnice. Nekaterim jih je uspelo vložiti v uspešna podjetja, večji del pa jih je končal v tako imenovanih investicijskih družbah brez večjih vrednosti. Višina vrednosti certifikata je bila določena po starostnih kategorijah. Glavni cilj ZLPP je bil spremeniti vsa podjetja v družbeni lasti v podjetja z dobro definiranimi lastninskimi pravicami v obliki delniških družb in družb z omejeno odgovornostjo. ZLPP je združeval elemente dveh različnih pristopov in sicer decentraliziran pristop, kjer je večina pobud in odločitev prihajala iz podjetij ter množično privatizacijo dela delnic podjetij, tako da se jih je razdelilo državljanom v zameno za certifikate.⁴⁸ V Sloveniji se je tako imenovalo lastninsko preoblikovanje odvijalo tako, da so imela podjetja z deležem družbenega premoženja možnost relativne izbire med različnimi načini privatizacije. ZLPP je predvidel sedem metod, kako bi se naj podjetje lastninsko preoblikovalo.⁴⁹ Osnov-

⁴⁵ Rado Bohinc, Ureditev privatizacije po veljavni slovenski zakonodaji. V: Rado Bohinc, Milkovič Nina (ur.): Privatizacija na Slovenskem 1990–1992, Zbornik, Slovenski inštitut za management Ljubljana d. d., DZS, d. d., Ljubljana, 1993, str. 7–27.

⁴⁶ Zdenko Čepič, Privatizacija gospodarstva. V: Slovenska novejša zgodovina 2, str. 1304–1306.

⁴⁷ Agencija, str. 14.

⁴⁸ Agencija, str. 14–27.

⁴⁹ France Križanič, Žan Oplotnik, Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo. V: GG, št. 309, 1999/10, str. 25–35.

ni model privatizacije po ZLPP je torej predvidel sistem »20% + 20% + 20% + 40%«, kar je pomenilo:

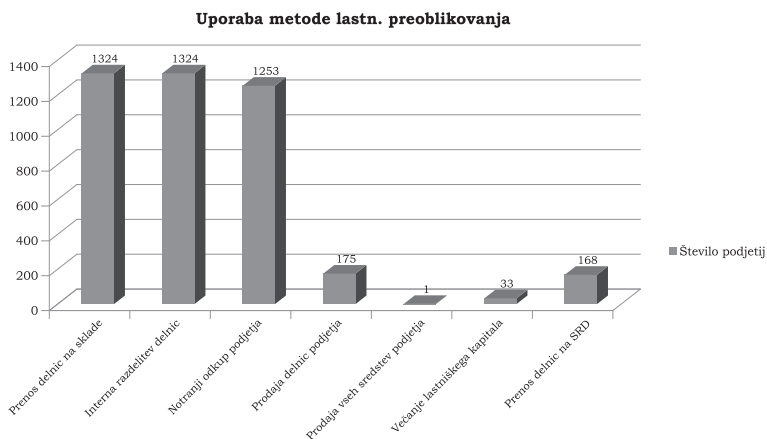
- 20% se je preneslo na paradržavni pokojninski in odškodninski sklad,
- 20% se je preneslo na zasebno upravljalne privatizacijske investicijske sklade (PID-e), ki so sami zbrali lastniške certifikate od državljanov,
- 20% se je pod ugodnimi pogoji zamenjalo za lastniške certifikate notranjih lastnikov (menedžerjev, zaposlenih in bivših zaposlenih),
- 40% pa se je lahko alternativno namenilo za odkup s strani notranjih lastnikov pod ugodnimi pogoji, za zamenjavo z lastniškimi certifikati državljanom prek javnih prodaj delnic, za zamenjavo z lastniškimi certifikati zbranimi v PID-ih ali za odkup s strani strateških partnerjev.⁵⁰

Iz grafa 2 je razvidno, da je bilo praktično uporabljenih pet metod lastninskega preoblikovanja, kajti le eno podjetje se je odločilo za metodo prodaje vseh sredstev, pa še to tega ni izvedlo. Število vseh podjetij je bilo 1371 in le ta so se najpogosteje odločala za prenos delnic na sklade, interno razdelitev ter notranji odkup. Prenos delnic na sklade je bila obvezna metoda zakona o ZLPP, vendar približno 3 odstotki podjetij ni preneslo svojih delnic na sklade, ker so izkoristila kupnino namesto delnic. Nadalje je bilo nekaj podjetij, ki so se lastninja po Zakonu o zadrugah,⁵¹ pri čemer prav tako niso imela obveznega prenosa delnic na sklade in so jih prenesla le v primeru, ko niso izkoristila lastnjenja 40-odstotnega kapitala z javno prodajo delnic. Metodi interne razdelitve in notranjega odkupa sta bili uporabljeni pri večini podjetij. Metodo interne razdelitve je uporabilo 96,57 odstotka podjetij, metodo notranjega odkupa pa 91,39 odstotka podjetij. Ti dve metodi sta bili najpogosteje izbrani zato, ker so bili upravičenci interne razdelitve in notranjega odkupa delnice lahko

⁵⁰ Marko Simoneti idr., Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99, Empirična in institucionalna analiza, CEEP/N Raziskave, Ljubljana, 2001, str. 6.

⁵¹ Uradni list RS, št. 13, 20. 03. 1992.

Graf 2. Število podjetij, ki so uporabila posamezno metodo lastninskega preoblikovanja

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana, 1999, str. 138.

kupili s 50-odstotnim popustom in so se s tem sočasno izognili vstopu zunanjih lastnikov.⁵²

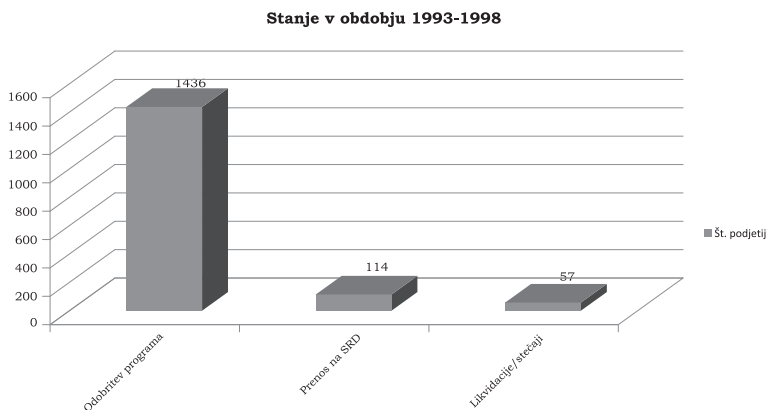
Množično lastninjenje podjetij je sprožil zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij. Po njem so si uprave podjetij (razen javnih podjetij, podjetij z gozdovi, zadrug, bank, zavarovalnic, igralnic, podjetij v stečaju, in še nekaterih manjših izjem) same izbrale način preoblikovanja podjetij. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo pa je prek izdajanja soglasij k privatizaciji vršila nadzor nad procesom. S prvim soglasjem je potrdila opredelitve podjetja glede ekonomskih ciljev in interesov, drugo soglasje pa je pomenilo potrditev pravnega instrumentarija in metod privatizacije v okviru zakona.⁵³ V Sloveniji se je torej odvijalo decentralizirano in avtonomno lastninsko preoblikovanje. Proces lastninskega preoblikovanja je trajal šest let.

Podjetja so lahko do konca leta 1994 avtonomno

⁵² Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 88 in 138.

⁵³ Križanič, Oplotnik, Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo, str. 10–12.

Graf 3. Prva soglasja Agencije ter prenosi družbenega kapitala podjetij na SRD in likvidacije/stečajni podjetij, ki niso pridobila prvega soglasja v obdobju 1993–1998

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 82.

pripravila programe lastninjenja in jih poslala v odobritev vladni Agenciji za prestrukturiranje in privatizacijo. Do 31. julija 1998 je prejelo prvo soglasje k programu 1436 podjetij s celotnim kapitalom otvoritvene bilance 1148,3 milijarde tolarjev, od tega 784,7 milijarde tolarjev družbenega kapitala. 114 podjetij je bilo prenesenih na Sklad za razvoj oziroma kasnejšo Slovensko razvojno družbo (SRD), 57 pa jih je bilo likvidiranih oziroma so izpolnila pogoje za stečajni postopek.⁵⁴

V Sloveniji se je torej zgodila tako imenovana razdelitvena privatizacija. Ta je obsegala interne razdelitve in odkupe zaposlenih ter obvezne prenose na sklade. Zagovorniki razdelitvene privatizacije so trdili, da sta njeni glavni prednosti za države na prehodu hitrost prenosa velikega dela gospodarstva na zasebni sektor in oživljanje trga kapitala. Razdelitvena privatizacija je v Sloveniji zajela neposredno velik del nefinančnega sektorja, posredno pa je vplivala na skoraj celotno gospodarstvo. Privatizacija je načeloma bila decentralizirana na straneh ponudbe in povpraševanja, v resnici pa je bila možnost odločanja omejena na obeh straneh. Pri

⁵⁴ Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 81–83.

načeloma samostojni pripravi privatizacijskih načrtov so bila podjetja precej omejena z zakonskimi določili, od njihovih načrtov pa so bile odvisne priložnosti za vlaganje certifikatov. Po zakonu je bil sicer možen cel spekter privatizacijskih opcij, vendar pa je bilo od več kot 1300 podjetij, ki so bila neposredno vključena v razdelitveno privatizacijo, izjemno malo uvrščenih na borzo. Šlo je le za največja in najbolj poslujoča podjetja, za katera je bilo značilno, da so izvedla javno ponudbo delnic za certifikate. Vpisi certifikatov za delnice teh podjetij so bili preseženi v vseh primerih, v nekaterih za večkrat. Večina državljanov je vložila svoje certifikate v interni privatizaciji podjetij kot zaposleni in bivši zaposleni ter v privatizacijske sklade, ki so bili uvrščeni na borzi. Razdelitvena privatizacija se je formalno končala leta 1998, čeprav v resnici še zdaleč ni bila končana. Obstajalo je še veliko neprivatiziranih podjetij. Posebnosti slovenskega načina privatizacije glede na Sloveniji primerljive postsocialistične države sta bili predvsem dve – prva je bila ta, da slovenska razdelitvena privatizacija ni neposredno omogočila vstopa strateških lastnikov (še posebej ne tujih), druga posebnost pa je bila v sorazmerno velikem preostanku posrednega lastništva države v vseh privatiziranih podjetjih prek dveh državnih skladov.⁵⁵

Mnenja o slovenski privatizaciji so bila v tistem času deljena in so še danes predmet številnih polemik. Predsednik skupščine Republike Slovenije v letih 1990–1992 in ena vodilnih osebnosti slovenskega osamosvojitvenega procesa dr. France Bučar, ki je bil član Državnega zbora Republike Slovenije tudi po letu 1992, je o privatizacijskem procesu dejal: »Politika enostavno ni bila kos tem procesom /.../ Bogataši niso padli z neba /.../ Politika ni naredila ničesar, da bi intervenirala s svojimi ukrepi, da do tega ne bi prihajalo.« Dejal je še, da je najlažje obtoževati in kriviti nekoga in govoriti, kako je kdo kradel družbeno lastnino. Dejstvo po njegovem je, da ne politika in ne stroka nista bili kos nastalemu položaju in so nekateri pač to izkoristili.⁵⁶

⁵⁵ Simoneti idr., str. 10–11.

⁵⁶ Izjava dr. Franceta Bučarja. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgošti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Ogled možen na internetni strani: <http://www.>

Ekonomist Jože Damijan je malo po sprejetju ZLPP zapisal, da je »po sprejetju Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, na katerega smo vsi že najmanj dve leti nestrno čakali, vse bolj dvomljivo, da bo tujemu kapitalu sploh uspelo prodreti v Slovenijo«. Po njegovem je ZLPP dajal očitno prednost slovenskim investitorjem, pa še tukaj predvsem zaposlenim v podjetjih, ki so že s samo privatizacijo pridobili lastniške certifikate. »Čeprav zakon govori o tem, da zaposleni delavci odkupijo delež, je izjemno dvomljivo, da bodo podjetje odkupili delavci, saj bodo ti zaradi mizernih plač svoje lastniške certifikate čim prej zamenjali v likvidnostne finančne oblike. Vse skupaj seveda ob določenem tudi do 50-odstotnem popustu. Dokaj jasno se že tudi dozdeva, kdo bo te certifikate odkupil – predvsem seveda sedanja menedžerska struktura, ki edina, zahvaljujoč prefinjenim finančnim mahinacijam v preteklosti, lahko zbere toliko denarja, da odkupi večinski delež v podjetju in ga upravlja,« je še menil. Po njegovem mnenju je bilo tudi »idiotsko« govoriti o kakršni koli socialni pravičnosti, ko je šlo za lastninske odnose, in da je bilo prav, da so odlični menedžerji dobili lastniški nadzor v podjetjih. »Prav tako je neumno pričakovati, da se bo tuji kapital pripravljen podati v Slovenijo, ko pa so najboljša podjetja že v naprej rezervirana za sedanje menedžerje,« je še menil.⁵⁷ Dr. Franc Zagožen, poslanec že v prvem Državnem zboru Republike Slovenije leta 1992, je o procesu privatizacije v Sloveniji dejal, da so v tistem času tako ekonomisti kot politiki ljudem dopovedovali, da lastniški certifikati oziroma delnice, ki so jih imeli, niso nič vredne, in posledica tega je bila, da so ljudje le- .e veselo prodajali (dr. Dimitrij Rupel jih je na primer prodal Rdečemu križu⁵⁸). To pa so seveda izkoristili tisti, ki so se zavedali, da so lastniški certifikati oziroma delnice imele svojo vrednost. Po Zagožnu je stvar bila takšna,

rtvslo.si/modload.php?&c_mod=rtvodaje&op=web&func=read&c_id=175... (08. 01. 2008).

⁵⁷ Jože Damijan, Slovenska privatizacijska burka. V: Gospodarski vestnik, št. 51, 1992, str. 14–5.

⁵⁸ Izjava dr. Dimitrija Rupla. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Ogled možen na internetni strani: http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=rtvodaje&op=web&func=read&c_id=175... (08. 01. 2008).

»ali nam gre gospodarstvo k vragu ali pa bodo vrednosti delnic naraščale«. ⁵⁹

Gospodarski položaj v prvi polovici leta 1990 je bil dobesedna agonija. Veliko podjetij je poslovalo z izgubami. Nelikvidnost je paralizirala delovanje tudi tistih delov gospodarstva, ki so sicer imeli vse pogoje za uspešen razvoj. Medpodjetniška zadolženost je bila izjemna, razen tega pa se je »pluralizacija« lastnine omejila na brezobziren grabež, ki je lahko ostajal civilno in kazensko nekaznovan le v »socialističnem« pravnem sistemu. ⁶⁰ Treba je poudariti, da je država po osamosvojitvi največ sredstev namenjala reševanju velikih podjetij. Na drugi strani pa je bila politika spodbujanja mikro-, malih in srednje velikih podjetij v devetdesetih letih spremenljiva in neodločna. ⁶¹

Pri prestrukturiranju podjetij je šlo za vrsto ukrepov in sprememb, ki so bili potrebni, da so podjetja lahko dalje uspešno poslovala. Podjetja so se prestrukturirala tako v lastninskem kot tudi v velikostnem, finančnem, organizacijskem, tehnološkem in kadrovskem smislu. Prestrukturiranje je bilo postopno, razpršeno in največkrat brez pomoči države. Posebno v prvem obdobju je bil velik del prestrukturiranja kar odpuščanje in upokojevanje z občasnimi, praviloma neuspešnimi posegi države. Podobno prestrukturiranje, a v manjšem obsegu, se je nadaljevalo tudi kasneje, ko je Slovenija že dosegla dno transformacijske krize. ⁶² V slovenskem gospodarstvu je bilo koncem osemdesetih, predvsem pa v začetku devetdesetih let opaziti pomembne strukturne premike, ki so kazali na to, da se je gospodarstvo postopno prilagajalo novim tržnim in sistemskim spremembam. Strukturno se je približevalo razvitim gospodar-

⁵⁹ Izjava dr. Franca Zagožna. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgotsti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglad možen na internetni strani: http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=rtvododaje&op=web&func=read&c_id=175... (08. 01. 2008).

⁶⁰ Aleksander Bajt, Iz heterodoksne stabilizacije v ultraortodoksno: Kako iz nje? V: GG, št. 206, Ekonomski inštitut pravne fakultete, Ljubljana, 1990, str. 27–39.

⁶¹ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 7.

⁶² Mencinger, Deset let pozneje, str. 25–42.

stvom, za katere je bila značilna gospodarska struktura z visokimi deleži storitvenih dejavnosti, enakomernejša razporeditev podjetij po velikosti in velika dinamika nastajanja in odmiranja podjetij.

Iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije in povečevanje pomena storitvenega sektorja. V okviru industrijskega sektorja (rudarstvo, predelovalna industrija, oskrba z električno energijo, plinom in vodo ter gradbeništvo), ki je bil v dodani vrednosti leta 1990 udeležen z 41 odstotki (leta 1987 še 50 odstotkov), so bili v najizrazitejšem upadanju gradbeništvo in predelovalna industrija ter rudarstvo. Storitveni sektor, ki je vključeval trgovino, turizem in gostinstvo, finančne in poslovne ter državne storitve, pa je imel že 54-odstotni delež (leta 1987 še 45 odstotkov).⁶³ Ob koncu 20. stoletja so storitvene dejavnosti nase vezale že polovico aktivnega prebivalstva in prispevale enak delež v bruto domačem proizvodu kot industrijske dejavnosti. Industrija je krenila po poti kmetijstva. Na to so vplivali predvsem trije dejavniki: povečevanje storitvenih dejavnosti, vedno bolj učinkovita proizvodnja in napredujoča tehnologija. To dogajanje v devetdesetih letih lahko označimo za deindustrializacijo.⁶⁴

Opazna je bila tudi sprememba v lastninski strukturi slovenskega gospodarstva, in to skoraj izključno na račun novonastalih podjetij, saj zakon o lastninjenju obstoječih družbenih podjetij še ni bil sprejet. Od aktivnih 13.309 podjetij konec leta 1991 je bilo 75 odstotkov zasebnih, 19 odstotkov družbenih ter 5,6 odstotka mešanih. Število zasebnih podjetij se je v enem letu povečalo za 90 odstotkov, vendar pa je bila njihova teža v poslovnih rezultatih celotnega gospodarstva še relativno majhna.

Zasebna podjetja so zaposlovala 2,7 odstotka celotnega števila delavcev, ustvarjala pa 7,3 odstotka celotnih prihodkov, njihova poslovna sredstva pa so pomenila 2,8 odstotka celotnih poslovnih sredstev sloven-

⁶³ UMAR, Delovni zvezek, št. 2, 1992, str. 26–29.

⁶⁴ Žarko Lazarevič, Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja. V: Zgodovinski časopis, št. 3–4, 2007, str. 393–410.

Tabela 2. Število podjetij po lastnini in poreklu kapitala v letih 1990–1992

	1990	1991	1992
	31. dec	13. dec	31. mar
Skupaj	14.597	23.348	26.629
Lastnina			
Družbena	1.752	2.515	2.684
Zasebna	12.261	19.698	22.677
Zadružna	146	114	115
Mešana	438	1.021	1.153
Poreklo kapitala			
Domači	14.159	22.424	25.442
Tuji	87	147	272
Mešani	351	777	915

Vir: UMAR, Delovni zvezek, št. 2, 1992, str. 28.

skega gospodarstva. Veliko bolj so na pomenu pridobila mešana podjetja, ki so v letu 1991 povečala število zaposlenih v strukturi od 8,2 na 9,4 odstotka, delež prihodkov od 12,4 na 14,3 odstotka, delež poslovnih sredstev pa od 8,6 na 9,8 odstotka. V celotni izgubi gospodarstva so udeležena družbena podjetja z 90 odstotki, mešana s 7 odstotki in zasebna s 3 odstotnim deležem. Kljub tem premikom pa so bili skupni poslovni rezultati še vedno pretežno odvisni od družbenih podjetij, ki so ustvarjala 78 odstotkov celotnega prihodka v gospodarstvu in so zaposlovala 88 odstotkov delavcev.

Z lastninskimi spremembami je bilo tesno povezano spreminjanje velikosti strukture podjetij. Vrzel malega gospodarstva, ki je bilo na nekaterih področjih konkurenčno, na drugih pa dopolnjujoče velikim podjetjem, se je v našem gospodarstvu v začetku devetdesetih let postopoma izpolnjevala. V letu 1991 se je podvojilo število aktivnih malih podjetij (ki so zaposlovala do 50 delavcev), tako da jih je bilo že 11.582 in so zaposlovala 36.569 delavcev ali 6,1 odstotka vseh zaposlenih. Mala podjetja so ustvarila 13,3 odstotka prihodka, 6,1 odstotka izgub ter kar 38 odstotkov akumulacije vsega gospodarstva. Določeni pozitivni premiki so se kazali tudi v sektorju srednjih podjetij, predvsem v povečanju deleža zaposlenih ter izvoznih prihodkov.

Tabela 3. Velikostna struktura podjetij v slovenskem gospodarstvu v letih 1990–1991 in njihov potencial (v odstotkih)

Pravne osebe		Delež v skup. šte. podjetij	Delež v šte. zaposlenih	Delež v Celotnem Prihodku	Delež v prihodku od izvoza	Delež v akumulaciji	Delež v tekoči izgubi
1. Z 0 zaposlenimi							
	1990	40,6	0	1,3	0,3	3,3	1,2
	1991	39,4	0	1	0,6	10,6	1,2
2. Od 1 do 10 zaposlenih							
	1990	31	0,9	3,1	0,9	4,9	0,7
	1991	40,7	2,2	6,3	2,3	19,9	2,1
3. Od 11 do 50 zaposlenih							
	1990	8	2,6	4,2	1,2	7	2,4
	1991	6,9	3,9	5,2	1,8	8,1	2,8
4. Od 51 do 250 zaposlenih							
	1990	12,7	19,1	19,2	6,8	27	15,5
	1991	8,7	24	21,1	11,7	19,3	18,3
5. Od 251 do 500 zaposlenih							
	1990	3,9	16,4	14,8	14,4	14,8	14,1
	1991	2,4	19,1	17,9	19	14,3	23
6. Z več kot 500 zaposlenimi							
	1990	3,9	61	57,3	76,3	43	66,1
	1991	1,9	50,7	47,8	64,5	28,5	52,2
Skupaj gospodarstvo		100	100	100	100	100	100

Vir: UMAR, Delovni zvezek, št. 2, 1992, str. 27.

Dobršen del malega gospodarstva, ki ga gornji podatki ne zajemajo (ker se nanašajo le na pravne osebe), je predstavljala obrt, ki so jo opravljali obrtniki kot fizične osebe. V obrti je bilo več kot 35.000 gospodarskih enot, od katerih je bilo največ obrti v klasičnem pomenu besede (61,9 odstotka), sledili so promet z 19,3 odstotka, gostinstvo z 9,3 odstotka, trgovina s 6,7 odstotka in poslovno-tehnične storitve z 2,8 odstotka. Na tem področju je še delovalo približno 13.000 »popoldanskih obrtnikov«. Skupaj z zaposlenimi je predstavljala obrt okoli 70.000 delovnih mest oziroma približno 10 odstotkov celotnega števila vseh zaposlenih v Sloveniji. Struk-

turni premiki v obrtništvu so se kazali v prehajanju zasebne obrti v podjetništvo in »popoldanskih obrtnikov« v redno obrt in podjetništvo.

Iz podatkov sledi, da so novonastala mala podjetja, ki so vključevala podjetja z do 50 zaposlenimi bila najpomembnejši vir ustvarjanja neto delovnih mest in da bi brez nastanka tega sektorja ob odprtem gospodarstvu, kar je prisililo velika podjetja, da so racionalizirala zaposlitev, imela Slovenija ogromno nezaposlenost. Iz tabele je razvidno, da je od leta 1990 aktivno prebivalstvo padlo z 944.932 na 866.721. Ta upad je bil posledica hitrejšega upokojevanja, emigracije, prostovoljnega odhoda iz aktivnega prebivalstva in povečanega števila dijakov in študentov. Obenem pa je število brezposelnih naraslo od 55.441 na 119.799.⁶⁵ Gospodarska kriza in vpeljevanje elementov tržnega gospodarstva sta najbolj prizadela velika podjetja, ki so močno zmanjšala število zaposlenih, zmanjšal se je tudi delež njihovega prihodka in izvoza, ustvarila pa so skupaj manj akumulacije kot majhna podjetja. Polovica velikih podjetij v začetku devetdesetih let je bilo v industriji, petina pa v trgovini. Med njimi so bila podjetja z visokimi izgubami, predvsem v elektrogospodarstvu, premogovništvu, črni metalurgiji, pa tudi v izvozno usmerjenih panogah – v elektroindustriji, strojni, papirni, kovinskopredelovalni, lesni, tekstilni in proizvodnji prometnih sredstev, ki so ugotovile skupno polovico celotne izgube.⁶⁶

Zaradi stalnih strankarskih političnih sumničenj in obtoževanj o oškodovanju družbenega premoženja, ob aktivističnem delovanju raznih parlamentarnih preiskovalnih komisij in ob dolgoletnih revizijah lastninskih postopkov v firmah sta procesa privatizacije in prestrukturiranja marsikje potekala počasneje, kot bi lahko, oziroma sta ostala celo nedokončana. »Masovna razdelitvena privatizacija družbenih podjetij prek mehanizma pooblaščenih investicijskih družb in premoženjska luknja sta na eni strani oškodovali del prebivalstva v vlogi lastninskih upravičencev v pooblaščenih investicijskih družbah. Predvsem pa je bila ob njih in ob sodelovanju

⁶⁵ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji, str. 49–59.

⁶⁶ UMAR, Delovni zvezek, št. 2, 1992, str. 26–29.

Tabela 4. Gibanje aktivnega prebivalstva in zaposlenih v malih, srednjih in velikih podjetjih 1990–1996

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kmetje	40000	40000	39408	39408	39408	39408	39408
Samozaposleni in zaposleni pri samozaposlenih	59869	64730	75184	81941	91061	98541	105475
Zaposleni v mikro podjetjih (1 – 9 zaposlenih)	5119	11670	19676	28709	40537	49795	53732
Zaposleni v malih podjetjih (0 – 49 zaposlenih)	16815	23214	32060	45766	39913	47194	53206
Zaposleni v srednjih podjetjih (50 – 249 zaposlenih)	159010	140621	143112	132246	137140	137973	127511
Zaposleni v velikih podjetjih (250 in več zaposlenih)	443724	417074	330803	276815	257524	249640	232759
Zaposleni v drugih organizacijah (šolstvo, zdravstvo,...)	132368	120536	143815	146986	140653	122687	130120
Brezposelni	55441	91161	102596	129087	127056	121483	119799
Aktivno prebivalstvo	944932	941346	909006	886654	884958	873292	866721

Vir: Aleš Vahčić: Stanje podjetništva v Sloveniji, str. 52.

državnih skladov oblikovana taka lastninska struktura v gospodarskih družbah, ki ni mogla zagotoviti pričakovane pozitivne vloge v gospodarskem razvoju. Tako je bilo tudi prestrukturiranje podjetij ob neustreznih lastniških sestavah prepočasno. Neredko so podjetjem škodovali tudi zapleteni denacionalizacijski postopki ... Ponekod je bila razsodno in koristno, drugod pa po nepotrebnem odlagana tudi privatizacija obsežnega državnega premoženja. Vse to je onemogočilo izrabo dela razvojnega potenciala slovenskega gospodarstva za bolj prodorno napredovanje,« je zapisal večletni generalni sekretar in nekajletni predsednik Združenja Manager dr. Tone Krašovec.⁶⁷

⁶⁷ Tone Krašovec, Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji, Združenje Manager, Ljubljana, 2001, str. 34–39.

Število stečajev slovenskih podjetij je zelo naraslo v začetku leta 1989. Alenka Žnidaršič Kranjc meni, da na to ni vplivala zakonodaja, temveč da so se predvsem podjetniški – mikroekonomski razlogi – pokazali kot ključni dejavniki stečajev slovenskih podjetij. Pa ne zato, ker niso več poslovala dovolj racionalno, pač pa so se v določenem trenutku preveliko število zaposlenih in preveliki stroški poslovanja pojavili kot ključno vprašanje v tako velikem obsegu podjetij, da so stečaji postali neizbežna posledica stanja v podjetju.⁶⁸

Z gospodarsko krizo, posebej leta 1991, in z močnejšim delovanjem normalne tržne selekcije se je na drugi strani krepil tudi proces odmiranja neuspešnih podjetij. Skokovito je naraščalo število prijav za stečaj, ki jih je po zakonu o finančnem poslovanju vlagala Služba družbenega knjigovodstva (SDK).⁶⁹ Vlada Republike Slovenije leta 1991 sicer sprejela sklep o moratoriju na stečaje, ki je sicer preprečil verizno propadanje podjetij, toda hkrati je skoraj za dve leti ustavil tudi korenite procese prestrukturiranja podjetij. Šele z odpravo tega moratorija so bila podjetja prisiljena iskati dolgoročnejše rešitve, primerne mednarodni konkurenci.⁷⁰ Osnovni stečajni razlog je bil pri nas, kot v večini evropskih pravnih sistemov, dalj časa trajajoča plačilna nesposobnost oziroma nesolventnost dolžnika. Podjetje se je znašlo v položaju, ko je bila osnovna vrednost sredstev, to je aktive podjetja, manjša od obveznosti podjetja. Poleg objektivnih razlogov za uvedbo stečajev pa so bili v naši praksi prisotni predvsem tudi subjektivni razlogi, kjer so podjetja sama dala pobudo za stečaj. V posameznih primerih so bile obveznosti podjetij tako majhne, da nikakor niso opravičujejo odločitve za stečaj. Pri družbeno nezaželenih pojavih v povezavi s stečaji je bilo kar 82%

⁶⁸ Alenka Žnidaršič Kranjc, *Planirani stečaji? Značilnosti, razlogi, koristi in škoda v stečajih slovenskih podjetij*, Radovljica, 1993.

⁶⁹ Jože Boncelj, *Bankrotirana družba, Izmišljeni lastniki, SAN-PRO*, Ljubljana, 1999, str. 149–152.

⁷⁰ Maks Tajnikar, *Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih*. V: Neven Borak in Rasto Ovin (ur.): *Prehod in prestrukturiranje slovenskega gospodarstva*, 1. letna konferenca Znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Slovenije, Ljubljana, 1997, str. 48–70.

vseh stečajev uvedenih nad srednjimi in velikimi podjetji. Privatizacija je imela številne negativne posledice. Spremembe v družbenogospodarskem sistemu so imele najpomembnejšo vlogo ravno pri stečajih podjetij.⁷¹ Od julija 1991 do marca 1993 je 1522 podjetij, v katerih je zaposlenih 125.698 delavcev, izpolnilo pogoje za uvedbo stečajnega postopka. Med njimi sta bili 1002 zasebni podjetji z 2306 delavci. Takšnega števila podjetij ne more likvidirati ali preurediti nikakršna stečajna ureditev. Posegi, ki so potrebni, presegajo okvir in namene stečajne ureditve, njihovo vsebino pa je treba iskati v preureditvi dolžniško-upniških odnosov na narodnogospodarski ravni in v spremembah relativnih cen.⁷² Zanimiv je pregled, ki kaže na ustanovitve in prenehanje poslovnih subjektov. Leta 1991 je prenehalo poslovati največ poslovnih subjektov, in sicer 10.532. Leta 1992 je bilo največ ustanovljenih poslovnih subjektov, in sicer 23.630. Ti podatki kažejo na veliko povezanost prenehanja in ustanavljanja poslovnih subjektov s sprejemanjem Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, ki je bil objavljen 11. novembra 1992, in Zakonom o gospodarskih družbah, ki je bil objavljen 10. junija 1993.⁷³

Nekatere značilnosti stečajev podjetij so kazale na upravičen sum, da so lahko stečaji podjetij bili oblike gospodarske kriminalitete, in sicer vsaj s treh vidikov:

- stečaj kot oblika gospodarske kriminalitete,
- stečaj (oziroma nelikvidnost podjetja) kot posledica gospodarske kriminalitete,
- stečaj kot oblika prikrivanja gospodarske kriminalitete.⁷⁴

Med kazniva dejanja zoper gospodarstvo, ki jih je vključeval Kazenski zakonik (KZ) iz leta 1994, sta spadala tudi lažni stečaj (232. člen) in povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem (233. člen). Za lažni stečaj

⁷¹ Boncelj, Bankrotirana družba, str. 149–150.

⁷² Neven Borak, Iskanje Guliverja ali kako preživeti?, Ljubljana, 1994, str. 50–56.

⁷³ Boncelj, Bankrotirana družba, str. 85–86.

⁷⁴ Alenka Žnidaršič Kranjc, Privatizacija ali zakonita kraja. Divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?, Postojna, 1994, str. 91–94.

je šlo, ko je kdo z namenom, da obveznosti ne bi bile plačane, navidezno ali dejansko poslabšal svoje premoženjsko stanje ali premoženjsko stanje drugega dolžnika in je s tem povzročil stečaj, tako da je:

- premoženje ali njegov del, ki je sodil v stečajno maso, navidezno prodal, brezplačno odstopil, odtujil za izjemno nizko ceno ali celo uničil,
- sklenil lažno pogodbo o dolgu ali priznal neresnične terjatve,
- prikril, uničil, predrugačil ali tako vodil knjige ali listine, da se iz njih ni moglo ugotoviti dejansko premoženjsko stanje.

Za tovrstna dejanja je bila zagrožena kazen od šestih mesecev do petih let zapor. Za povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem je bila zagrožena kazen do petih let zapor. Za povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem se je štelo dejanje, ko je kdo, ki je vedel, da sam ali kdo drug kot plačnik ni bil zmožen plačila, pa je nesmotrno trošil sredstva ali jih odtujeval za izjemno nizko ceno, se čez mero zadolževal, prevzemal nesorazmerne obveznosti, sklepal ali obnavljal pogodbe z osebami, za katere je vedel, da niso zmožne plačila, opuščal pravočasno uveljavitev terjatev ali kako drugače očitno kršil svoje dolžnosti pri upravljanju s premoženjem ali pri vodenju gospodarske dejavnosti, zaradi česar je prišlo do stečaja in velike premoženjske škode za upnike.⁷⁵

V slovenskih podjetjih, v katerih so imeli sposobne kadre in pravo poslovno orientacijo, so se uspeli obdržati na površju. Vprašanje je bilo, ali bodo ob pogojih gospodarjenja, tako v državi kot v svetu, sledili tehnološkemu razvoju. Podjetja, ki niso imela izdelane dolgoročne tržne usmeritve in niso bila usmerjena na svetovni trg, so v novih razmerah zašla v težave ali so celo propadla. Velik udarec je za slovensko gospodarstvo pomenila tudi izguba trga. Zadnji in najmočnejši udarec, ki je prizadel slovensko gospodarstvo, je bil povzročen

⁷⁵ Kazenski zakonik Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve, Ljubljana, 1994, str. 121–122.

z oženjem nekdanjega jugoslovanskega notranjega trga. Ta udarec je bil tretji v vrsti izgub – prva dva sta bila povezana z razpadom SEV in z zalivsko vojno.⁷⁶

Del neuspehov slovenskega gospodarstva gre pripisati že dalj časa trajajoči recesiji v svetu, a glavne vzroke je treba iskati pri sebi, in ti so se kazali predvsem v slabi organiziranosti gospodarskega in družbenega sistema, neustrezni zakonodaji s področja gospodarstva, neučinkovitosti državnih institucij, predragi državi, predolgo trajajoči in neustrezni spremembi lastništva gospodarskih subjektov, slabi organiziranosti gospodarskih subjektov, tehnološki zastarelosti, pomanjkanju motivacije in pomanjkanju odgovornosti strokovnih kadrov.⁷⁷ Seveda ne gre mimo sistema, ki je pred tranzicijskim obdobjem dejansko zaviral razvoj gospodarstva oziroma podjetništva. Kljub vsemu je treba reči, da je slovensko gospodarstvo imelo drugačno izhodišče od gospodarstev v drugih državah, in sicer, razlike so bile predvsem v večjem deležu podjetij, ki so bila ustanovljena pred letom 1990, v večjem deležu malih podjetij, v močnem zasebnem sektorju pred privatizacijo in v manj pomembni vlogi velikih podjetij z več kot 5000 zaposlenimi ter večjimi problemi prestrukturiranja.⁷⁸

V podporo mikro, malim in srednje veliki podjetjem (MSP) in podjetništvu so bile predvsem Obrtna zbornica Slovenije, Gospodarska zbornica Slovenije in Zavod za zaposlovanje. Po osamosvojitvi Slovenije je država največ sredstev namenjala reševanju nekaterih velikih podjetij. Državna politika spodbujanja MSP in podjetništva je bila precej spremenljiva in neodločna. Formalno je sicer podpirala nastajanje novih podjetij, vendar so dejansko prevladovali predvsem programi reševanja nekdanjih večjih družbenih podjetij, pozabilo pa se je na razvoj stimulativnega podpornega okolja za MSP. Nedoslednost podjetniške politike se je kazala tudi v nenehnih spremembah v resorju gospodarstva, saj so se obdobja samostojnega ministrstva za malo gospodarstvo in njegove vključitve v okvir širšega ministrstva iz-

⁷⁶ Neven Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, Ljubljana, 1992, str. 203.

⁷⁷ Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 84.

⁷⁸ Agencija, str. 7.

menjavala. Politika razvoja MSP je delovala nedosledno in improvizirano, kar malemu gospodarstvu ni dajalo stalne in predvidljive opore. Prišlo je tudi do formalnega zaostrovanja pogojev za ustanavljanje podjetij in zmanjševanja davčnih spodbud za registracijo novih podjetij, kar je povzročilo zastoj v nastajanju novih podjetij v drugi polovici devetdesetih let in slabšanje podjetniške klime.⁷⁹

Še decembra leta 1991, ko so se že odpirala vrata mednarodnemu priznanju Slovenije, so bila pričakovanja slovenskih direktorjev majhna, strah pa velik. Še posebej pri tistih, ki jih je prizadel zakon o denacionalizaciji. Direktorji uspešnih slovenskih podjetij niso bili zadovoljni z odnosom, ki ga je imela do njih oblast. V anketi, izvedeni sredi decembra 1991, so izpostavili, da jim je vlada dala le »iskrico upanja in nič več«. Z izjemo tistih, ki so dolga leta gradili izvozno strategijo, so se čutili nemočne, nebogljene, nekateri celo kot »goli fičfiriči«. To pa zato, ker niso poznali pogojev gospodarjenja v prihodnje in ker niso vedeli, kako bo teklo lastninsko preoblikovanje njihovih podjetij. Vladi so svetovali, naj se ne izčrpava v političnih razpravah, temveč se raje loti »praktičnega dela«. Tudi najuspešnejši direktorji, kot je bil direktor Krke Miloš Kovačič, so se čutili preveč odmaknjeni od političnih odločitev, politika jih ni »kaj prida upoštevala« in je niso zanimale njihove izkušnje, kako »zastaviti uspešno gospodarsko strategijo«. ⁸⁰ Kljub začetnim težavam in črnogledosti je Krka prebrodila tranzicijsko krizo. Postopek lastninskega preoblikovanja Krke je bil končan decembra 1996, ko se je registrirala kot delniška družba. S tem je prišla v last 75.000 delničarjev in je ena največjih delniških družb v Sloveniji. Prav tako se je s težavami spopadalo izjemno uspešno mednarodno podjetje s sedežem v Velenju – Gorenje d. d. Prestrukturiranje in lastninska preobrazba tega pod-

⁷⁹ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 37–38.

⁸⁰ Jože Princič, Neven Borak, Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991, Ljubljana, 2006, str. 618–619.

jetja je potekala v letih 1991–1996. Podjetje je močno prizadela izguba jugoslovanskega trga. Je pa na drugi strani ustanavljalo podjetja v tujini, predvsem v Vzhodni Evropi, in sicer na Češkem, Madžarskem, Poljskem, v Bolgariji ter na Slovaškem. To je bila seveda izjemno pametna poteza. Podjetje se je sicer že v osemdesetih letih širilo na trge Velike Britanije in Združenih držav Amerike. Leta 1997 je Gorenje postalo delniška družba. Po tem letu se je počasi začelo tudi vračanje na trge nekdanje Jugoslavije. Podjetje je torej uspešno preživel tranzicijo in velja danes za največjega slovenskega proizvajalca gospodinjskih aparatov, pohištva, keramike, grelnikov vode, klimatskih naprav in drugih izdelkov za dom. Je tudi med največjimi slovenskimi izvozniki.⁸¹ Prvi mož podjetja Talum Kidričevo (podjetje se je iz Tovarne glinice in aluminija – TGA Kidričevo v Talum Kidričevo preimenovalo leta 1992) Danilo Toplek je nekaj časa po nastopu mandata nove slovenske vlade 1990 o odnosu države in podjetja dejal: »Direktnih odnosov še nismo imeli, saj se naša vlada praktično šele seznanja s situacijo in z vodilnimi v posameznih podjetjih. Zagotovo pa bo vpliv glede na takšne vrste industrije, kot je v Kidričevem in podobnih infrastrukturnih objektih, zelo pomemben in prisoten. Čeprav slovenska vlada zatrjuje, da ne bo posegala direktno v gospodarstvo, sem prepričan, da bo slej ko prej spoznala, da bo na nekaterih področjih to vendarle potrebno.«⁸² Podjetje je imelo tudi blokiran žiro račun, in to ne enkrat. Prvo blokado so uspeli premostiti komaj 59. dan. Vzroki za resne težave in nezmožnost plačevanja so bili predvsem precenjena vrednost dinarja, težave zaradi odplačila domačih kreditov (vzrok so bile nemoralne obresti, ki so bile od 35- do 45-odstotne) ter cena električne energije, ki je bila pri nas močno pretirana. Za primerjavo; v Nemčiji je znašala cena električne energije na tono aluminija 460 dolarjev, v kidričevskem podjetju pa kar 960 dolarjev. Direktor podjetja Danilo Toplek je o krizi, v kateri se je znašlo podjetje v času tranzicije, še dejal: «Aluminijska industrija v Sloveniji je v krizi, ki je posledica izredno

⁸¹ <http://www.gorenjegroup.com>, 11. 12. 2007.

⁸² Tednik, št. 23,14. junij 1990, str. 2.

poslabšanih domačih gospodarskih razmer in že dalj časa trajajoče nizke cene na svetovnem tržišču!»⁸³ Podjetje so redno obiskovali državni funkcionarji in politiki in vse več je bilo resnih politikov, ki so kljub različni strankarski pripadnosti razmišljali v prid temu okoli 2000-članskemu delavskemu kolektivu.⁸⁴ Podjetje je prebrodilo vse krize, se lastninsko preoblikovalo v delniško družbo leta 1998 in je še danes izjemno uspešno.⁸⁵ Prav tako je v veliko krizo v času tranzicije zašlo eno najpomembnejših slovenskih podjetij v živilski industriji Perutnina Ptuj. Tako je Alojz Gojčič, nekdanji predsednik poslovodnega odbora Perutnine, v kriznem prehodnem obdobju dejal: »Če se ekonomski odnosi v Jugoslaviji prekinejo, pomeni to za Perutnino izredno težek položaj. Jugoslovanski trg nam je potreben, brez njega ne preživimo. Perutnina je bila v osnovi vselej slovenska, jugoslovanska in svetovna firma. V Jugoslavijo izvozimo 20–30 odstotkov proizvodnje.«⁸⁶ Prav tako je to krizno obdobje komentiral prvi mož Perutnine dr. Roman Glaser, ki je dejal: »Tako kot za vse slovensko gospodarstvo je bilo leto 1991 težko tudi za Perutnino Ptuj. Na naš položaj so vplivali problemi z likvidnostjo, izguba jugoslovanskega trga, padec standarda naših kupcev, pa še nekaj vzrokov je. Je pa kljub temu leto 1991 Perutnina prebrodila dokaj normalno tako v proizvodnem kot finančnem poslovanju. Niti enkrat nismo imeli blokirane računa.«⁸⁷ Perutnina je prebrodila krizno obdobje in prehod iz enega v drug družbenopolitični sistem, se lastninsko preoblikovala v delniško družbo leta 1997 in je še danes izjemno uspešno slovensko podjetje.⁸⁸ V obdobju po osamosvojitvi so podjetniki pogrešali predvsem stimulatивно podporno okolje za ustanavljanje podjetij, z zmanjševanjem davčnih spodbud za registracijo novih podjetij in z neurejenostjo zakonodaje na področju finančnega poslovanja. Ekonomska politika ni sledila potrebam razvoja malega gospodar-

⁸³ Tednik, št. 20, 23. maj 1991, str. 2.

⁸⁴ Tednik, št. 48, 5. december 1991, str. 1.

⁸⁵ <http://www.talum.si> (avgust 2005).

⁸⁶ Tednik, št. 48, 13. november 1990, str. 3.

⁸⁷ Tednik, št. 2, 16. januar 1992, str. 2.

⁸⁸ <http://www.perutnina.si> (avgust 2005).

stva. Slovenija je Strategijo razvoja malega gospodarstva dobila šele leta 1996.⁸⁹

Država v razvitem tržnem gospodarstvu posega v podjetja, ki so njena last, in v podjetja tako imenovane javnega sektorja, ki so pod njenim neposrednim ali posrednim nadzorom. Prisotna pa je tudi v podjetjih, ki bi sicer lahko delovala povsem po tržnih načelih, vendar pa se brez državne pomoči niso sposobna prestrukturirati. Država s svojo aktivno politiko tudi posredno pospešuje nastajanje novih, privatnih hitro rastočih podjetij. Na ta način s svojo aktivnostjo blaži ostrino poslovnih ciklov, kar je še posebej pomembno v obdobjih krize.

V vladi je prišlo do velikih sporov pri sprejemanju Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, kar je že omenjeno v prispevku. Prav tako se je vlada ukvarjala s problemom prestrukturiranja. Zanj je le-to predstavljalo velik problem, saj so bile izgube podjetij vse večje in so dosegale kar nekaj odstotkov bruto domačega proizvoda. Zmanjšanje proizvodnje, izjemno nizka izkoriščenost proizvodnih zmogljivosti in delovne sile, povečanje stalnih stroškov na proizvod in ogromne izgube, ki so veliko število podjetij privedle v stečajne razmere, so zahtevali hitre ukrepe. Da ne bi prišlo do plaza stečajev, je Vlada Republike Slovenije leta 1991 sprejela sklep o moratoriju na stečaje, ki je sicer preprečil verižno propadanje podjetij, toda hkrati je skoraj za dve leti ustavil tudi korenite procese prestrukturiranja podjetij. Šele z odpravo tega moratorija so bila podjetja prisiljena iskati dolgoročnejshe rešitve, primerne mednarodni konkurenci. Tudi gospodarska politika je s tem morala začeti iskati ustrezne rešitve.⁹⁰ Leta 1991 so izgube podjetij znašale 31 milijard tolarjev oziroma skoraj 9 odstotkov bruto domačega proizvoda. Od tega je kar 24 milijard odpadlo

⁸⁹ Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, št. 34, 20. 09. 1996, str. 133.

⁹⁰ Tajnikar, Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih, str. 48-70.

na prvih sto podjetij.⁹¹ Odgovor na aktualne probleme je bil zasnovan sredi leta 1992, ko je prva vlada dr. Janca Drnovška sprejela dokument »Zasnovna ekonomske politike«, v katerem je napovedala aktivnejši odnos do nastalih razmer. Dokument je predvidel tudi pripravo načrta posegov v podjetja, ki so iz različnih naslovov prejemala proračunski denar, pripravo načrta reprogramiranja in zmanjševanja dolgov podjetij, tudi tistih, nastalih v letih 1990–1991 z neplačevanjem prispevkov in davkov, in načrta prenašanja določenih obveznosti na državo oziroma državni dolg. Glede na državne ustanove, ki so bile vključene v preoblikovanje, lahko dejansko razlikujemo med štirimi skupinami podjetij. V prvi skupini so bila podjetja, ki so postala državna last in jih je država prek ministrstev neposredno prestrukturirala. To so bila podjetja gospodarske infrastrukture, železarne in del naftnega gospodarstva. V drugi skupini so bila podjetja, največ jih je bilo iz industrije, ki so postala last Sklada Republike Slovenije za razvoj. V tretji skupini so bila podjetja, katerih dolgove bankam je prevzela Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic. Četrto skupino pa so sestavljala podjetja, ki so preoblikovanje praviloma izvajala samostojno, vendar ob državni podpori in ponekod tudi ob aktivni vlogi bank upnic. Na bančnem področju so bile tri banke, na katere je odpadlo skoraj 70 odstotkov vseh slabih naložb bank, vključene v individualne programe sanacije. To so bile Ljubljanska banka, d. d., Kreditna banka Maribor, d. d., in Kreditna banka Nova Gorica, d. d., ki so bile s tem podržavljene in sanirane z emisijo državnega dolga. Osnovna instrumenta prestrukturiranja podjetij in bank sta postala državni dolg in državna poroštva.⁹²

Če vzamemo pod drobnogled leto 1994, ugotovimo, da je bila država v tem letu dokaj pregledno prisotna v gospodarstvu, bila je lastnica več kot 140 javnih gospodarskih služb, 28 podjetij Slovenskih železarn, več kot 280 podjetij na Skladu za razvoj ter več kot 25 podjetij na Agenciji za sanacijo bank in hranilnic. Po uspešno izvedenem lastninjenju podjetij in dela javnega sektorja

⁹¹ Borak, Spočetje ekonomske samostojnosti, str. 207–208.

⁹² Princič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 625–631.

ter sanaciji gospodarstva naj bi se vloga države bistveno zmanjšala. Ostala naj bi lastnica le še dela javnih gospodarskih služb in tistih gospodarskih družb, v katerih bi imela kapitalske deleže. Na poslovanje gospodarskih podjetij in družb je država vplivala z oblikovanjem dohodkovne in odhodkovne strani svoje blagajne. Država je svoj vpliv na gospodarstvo v tem obdobju povečevala posredno, prek številnih novoustanovljenih državnih skladov in družb. V letu 1994 so pomembno vlogo pri vodenju gospodarstva opravljali Sklad Republike Slovenije za razvoj, Agencija za sanacijo bank in hranilnic, Sklad Republike Slovenije za pospeševanje razvoja malega gospodarstva, Sklad kmetijskih in gozdnih zemljišč, Slovenska izvozna družba, Družba za izgradnjo avtocest in Stanovanjski Sklad Republike Slovenije.

Kot že omenjeno, je bila vloga države povezana tudi z lastninjenjem in privatizacijo, ki je potekala relativno počasi. Do 7. 11. 1994 je Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo oddalo programe preoblikovanja 700 podjetij, to je bilo 52 odstotkov vseh zavezancev za preoblikovanje po zakonu. Osnovni kapital teh podjetij je predstavljal 57 odstotkov celotnega osnovnega kapitala zavezancev po zakonu. Nedokončano lastninjenje je pomenilo odlaganje pomembnih poslovnih in razvojnih odločitev v podjetjih in je povečevalo vlogo države v družbenih podjetjih nad želeno in potrebno raven.⁹³

Prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo, iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo ter prehod v velike strukturne spremembe predvsem zaradi prilaganja novim trgom, je za slovensko državo oziroma podjetništvo predstavljal velik izziv in preizkušnjo. Kljub vsem preizkušnjam tranzicije ne gre mimo dejstva, da je slovensko podjetništvo zahvaljujoč tranziciji zaživelo v novi podobi in postalo bolj odprto, konkurenčno ter primerljivo z zahodnimi državami.

⁹³ UMAR, Delovni zvezek, št. 10, Ljubljana, 1994, str. 25–27.

Povzetek

Pričujoče delo je rezultat raziskovalcev Inštituta za novejšo zgodovino, ki so v programskem obdobju 2005–2008 delovali v okviru programa *Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju*. Ob zaključku programskega obdobja so raziskovalci svoje znanje pregledno predstavili in tako je nastal pričujoči zbornik, ki je sestavljen iz 4 večjih poglavij in ga tvorijo prispevki različnih avtorjev. Poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju, ki jih ponuja zbornik, vsekakor pomenijo velik prispevek k celovitejši podobi in predstavitvi življenja Slovencev v omenjenih stoletjih.

V prvem poglavju z naslovom *Podobe zgodovinopisja* je opredeljena pot razvoja slovenskega gospodarskega zgodovinopisja, ki je bilo dolgo časa na obrobju zanimanja strokovne javnosti. Vzrok za to je mogoče najti v omejenosti raziskovalnih tem (predvsem industrializacija) in slovenocentričnem raziskovalnem in referenčnem okvirju. Oblikovanje gospodarske zgodovine kot prepoznavne discipline je bilo omejeno tudi z družbenim kontekstom. V času po drugi svetovni vojni, vse tja do srede osemdesetih let 20. stoletja, je bila namreč zamejena z okviri komunističnega interpretacijskega vzorca. Slovensko gospodarsko zgodovinopisje se je tako kot usmeritev začelo oblikovati šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Temu empiričnemu dejstvu je potrebno dodati konceptualno-metodološki poudarek, da se je slovensko gospodarsko zgodovinopisje konstituiralo

na podlagi tradicionalnega deskriptivno pozitivističnega vzorca. Prestrukturiranje ekonomskega zgodovinskega vzorca se je povsem izoblikovalo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in je sovpadalo z generacijskim prelomom, se pravi z nastopom mlajših gospodarskih zgodovinarjev, ki so se kot raziskovalci formirali na začetku devetdesetih let. Kasneje je prišlo do kadrovske okrepitve, število raziskovalcev se je podvojilo, s tem pa tudi obseg raziskav. Spremembe so bile postopne na obeh ravneh – tako na konceptualni kot tudi na metodološki ravni. Poudariti pa je tudi potrebno, da v času od devetdesetih let dalje ne moremo govoriti o prevladujočem vzorcu. S posplošitvijo lahko izoblikujemo dve usmeritvi in sicer bolj poudarjeno usmeritev ambiciozne problemske obravnave v dolgih časovnih obdobjih s težnjo k interdisciplinarnosti in tradicionalni historiografski deskriptivno pozitivistični pristop.

Drugo poglavje, *Gospodarske podobe*, je vsebinsko zelo raznoliko. Predstavljene so zagate in metodološke težave, s katerimi se je spopadala zgodovinarska stroka pri raziskovanju podjetništva. V zgodovinskega sta se uveljavili zlasti dve metodi prepoznavanja podjetnika znotraj institucije podjetja. Prva, funkcionalna definicija, določa za podjetnika osebo, ki v podjetju sprejema temeljne oziroma tako imenovane strateške odločitve, druga definicija podjetništva, ki je tudi primernejša za prepoznavanje podjetnikov, pa je tako imenovana položajna definicija. Ta vidi podjetnika v osebi, ki na hierarhični lestvici podjetja zaseda najvišji položaj. Položajna definicija se opira na formalno strukturo avtoritete znotraj podjetja, določeno s pravnimi predpisi, ki so položaj z največjo formalno avtoriteto v podjetju praviloma povezovali z odločanjem. Na ta način se funkcionalna in položajna definicija deloma prekrivata, saj je zelo verjetno in logično, da so sprejemale strateške odločitve osebe na najvišjih položajih v podjetju.

V drugem poglavju je predstavljen tudi razvoj podjetja in sicer Tiskarne Merkur, kjer so osemdeset let tekli tiskarski stroji. Tiskarna je od leta 1923 pa vse do leta 2003 delovala neprekinjeno, njeno ime pa se je v skladu z družbenimi razmerami v tem času nekajkrat spremenilo. Nastala je po prvi svetovni vojni, v obdo-

bju nastajanja slovenskega narodnega gospodarstva, v novi državi in presahnila v razmerah tranzicije po razpadu Jugoslavije. V okviru narodnega gospodarstva se je uspešno razvijala in sledila tehničnemu napredku tiskarske stroke, ni pa sledila združevanju grafične industrije, ni se povezovala v večje podjetniške družbe in ni se vključevala v mednarodno delitev dela. Tiskarna je ostala ves čas majhno samostojno podjetje, samozadostno in kot takega ga je globalizacija povozila.

Razprava z naslovom »Regionalne razlike v Dravski banovini v tridesetih letih« nam ponuja nekaj statističnih podatkov o Dravski banovini sredi 30-ih let prejšnjega stoletja, ko lahko regionalne razlike na tem področju v osnovi opredelimo predvsem kot nasprotje med vzhodnim in zahodnim delom. Kot gospodarsko najbolj razvita so se pokazala večja mesta, po številu delavskega prebivalstva pa še okraja Laško in Radovljica. Industrijski obrati so bili skoncentrirani predvsem v Mariboru, Ljubljani, Kranju, Celju, Jesenicah, Trziču, Hrastniku in Kamniku – v veliki meri torej na Gorenjskem. Na drugi strani so kot najbolj agrarni izstopali okraji s skrajnega vzhodnega dela banovine. Tudi po številnih drugih kazalnikih razvitosti se je v grobem izrisovala slika nasprotja vzhod:zahod. Pri tem so bili med okraji, ki so imeli slabše rezultate, najpogosteje naslednji okraji: Murska Sobota, Lendava, Ljutomer, Črnomelj ter Šmarje pri Jelšah. Tako je bila največja gostota prebivalstva v okrajih Laško, Lendava, Ptuj (vključno z mestom), Maribor levi breg, Murska Sobota, Brežice, Maribor desni breg, Ljutomer, Celje in Šmarje. Hiše z največ gospodinjstvi so bile predvsem v mestih ter v okrajih z razvito industrijo, najmanj gospodinjstev pa je sobivalo v hišah okrajev Ptuj, Metlika, Šmarje, Črnomelj in Krško. Gospodinjstva so bila najmanjša v večjih mestih, v Radovljici ter okrajih Maribor desni breg in Laško. Nizko nataliteto in mortaliteto hkrati je izkazovalo le mesto Ljubljana ter delno še okraji Radovljica, Šmarje pri Jelšah in Murska Sobota. Umrljivost dojenčkov je bila največja na skrajnem vzhodnem delu banovine, najmanjša pa v večjih mestih (z izjemo Maribora) in v radovljiškem okraju. Medtem ko je bila umrljivost zaradi tuberkuloze največja v vzhodnih okrajih ter v mestih, kjer je v bolnišnicah umiralo tu-

di okoliško prebivalstvo, je bila umrljivost zaradi tifusa in griže posebej velika v okrajih Novo mesto, Črnomelj, Lendava in dolenjsko območje na splošno pa tudi v pasu od konjiškega, preko celjskega do gornjegrajskega okraja. Nepismenost je bila največja v obmejnih okrajih Dravograd, Murska Sobota, Metlika, Gornji grad in Dolnja Lendava. Če pogledamo kmetijsko sliko banovine, bi kot njeno žitnico lahko označili skrajni vzhodni del – največ žit na kmečkega prebivalca so pridelali v lendavskem in ljutomerskem okraju, v Mariboru desnem bregu, Murski Soboti in Laškem. Okraj, v katerem so pridelali največ sadja na kmečkega prebivalca, je bil Maribor levi breg, sledil mu je slovenjgraški, temu pa ljutomerski in nato še drugi mariborski okraj. Tudi vinogradništvo je bilo razširjeno predvsem v vzhodnih okrajih, največje površine, zasajene s trto, pa so imeli v ptujskem okraju ter v okrajih Maribor levi breg in Krško. Po drugi strani je bilo največ gozdov v severnem delu banovine (z izjemo panonskega dela), zlasti v pasu od dravograjskega, preko slovenjgraškega do konjiškega okraja. Govedoreja je bila glede na število živali na 1 kmečko osebo najpomembnejša na Gorenjskem – v okrajih Radovljica, Ljubljana okolica, Kranj s Škofjo Loko in Kamnik; svinjereja je bila bolj razširjena na področju bivše Štajerske; gojenje perutnine pa je bilo razširjeno po vsej banovini. Po merilu industrijske razvitosti v tridesetih letih torej lahko govorimo o nasprotjih med vzhodnim in zahodnim delom Dravske banovine in medtem ko po teh merilih zahodnejšim okrajem pripnemo oznako bolj razvitih, vzhodni del označimo za manj razvitega. Pri tem pa se, seveda, odpira vprašanje, ali je stopnja industrializacije zadostno merilo napredka. Če slednja prebivalcem prinese težje življenje s slabšimi delovnimi in življenjskimi pogoji, je takšna definicija namreč nekoliko vprašljiva. A okraji z vzhoda banovine so poleg industrijske zaostalosti kazali slabšo podobo tudi po nekaterih merilih kakovosti življenja (umrljivost dojenčkov, umrljivost zaradi tuberkuloze, tifusa in griže itd.), zato lahko brez večjih težav sklenemo, da so bili v resnici manj razviti, življenje v njih pa težje in manj prijazno.

Razprava o modernizaciji ter gospodarskem razvoju Slovenije v obdobju 1945–1991 pojasnjuje, da so v

času druge jugoslovanske države pojem modernizacija začeli uporabljati šele na začetku šestdesetih let in so jo nato vse do razpada države razumeli v njenem širšem smislu, se pravi poleg posodobitve opreme in proizvodnih zmogljivosti, še kot uvajanje sodobnih znanstveno tehničnih in tehnoloških dosežkov ter kot izpopolnitev organizacije, kadrov in poslovanja. V letih 1945 do 1991 je Slovenija med jugoslovanskimi republikami izstopala po svojih prizadevanjih po hitrejšem posodabljanju svojega gospodarstva in povečanju njegove konkurenčne sposobnosti. Kljub težavam zaradi počasnega razhajanja s starimi in utrjevanja novih načinov gospodarjenja, je sestav slovenskega gospodarstva že sredi petdesetih let dobil bolj sodobno podobo. Predvsem zaradi neustreznega gospodarskega sistema in razvojne politike je v naslednjih letih prihajalo do precejšnjega odstopanja med modernizacijskimi cilji in stopnjo njihovega uresničevanja. Prevladala je enosmerna investicijska politika, ki je glavnilo naložbenih sredstev pretakala v gradnjo energetskih in prometnih poti. Slovensko politično vodstvo je sredi osemdesetih let izrabilo kaotične razmere in začelo samo pripravljati pogoje za hitrejšo posodobitev svoje gospodarske sestave. Do leta 1989 je Slovenija, v primerjavi s predvojnimi stanjem, zelo spremenila gospodarsko sestavo. Postala je industrijska deželica, v kateri sta industrija in rudarstvo prispevala 48 odstotkov vsega družbenega proizvoda. Zelo so se povečali tudi deleži storitvenih dejavnosti, ki so spremljali razvoj industrije. Izpopolnitev tega prvotnega in splošnega modernizacijskega cilja pa samo po sebi še ni pomenilo, da je bilo slovensko gospodarstvo pripravljeno na spremenjene pogoje, ki so nastali z ustanovitvijo samostojne države. Poleg obravnave splošnih značilnosti in poteka modernizacijskega procesa, razprava vključuje še analizo modernizacije na lokalni ravni, kjer sta kot primer pa sta obravnavani mestna občina Celje in Tovarna vijakov Plamen iz Kroke.

Pomembno vlogo v procesu modernizacije našega prostora predstavlja izgradnja Južne železnice, ki je bila prek slovenskega ozemlja projektirana predvsem kot tranzitna proga, ki naj bi čim prej dosegla Trst. Gradnja le-te je tako v notranje-avstrijskih deželah in Trstu kot tudi v avstrijskem državnem vrhu vzbudila velika pričau-

kovanja, da bo Trst po izgradnji železnice postal pristanišče za najširše avstrijsko, južno-nemško in severno-italijansko industrijsko zaledje. Avstrijske oblasti so pri načrtovanju in gradnji proge proti Trstu v tej luči precej bolj upoštevale interese industrijsko hitreje se razvijajočih čeških in spodnje-avstrijskih področjih kot pa koristi počasneje se razvijajočih pokrajin, skozi katere je železnica tekla. Po prepustitvi komaj zgrajene Južne železnice zasebni družbi v večinski lasti francoskega kapitala, je ta, v nasprotju z načrti avstrijskega državnega vrha in tržaških trgovcev, zavzela stališče, da je prihodnost Trsta predvsem v posredniški trgovini z ogrskimi in srednjeevropskimi kmetijskimi pridelki. Južna železnica tako neposredno po izgradnji ni opazneje pospešila razvoja neagrarne proizvodnje na slovenskem ozemlju, je pa poglobila krizo v kmetijstvu. To je med odgovornimi za gospodarski razvoj dežel v tržaškem zaledju še okrepilo prepričanje, da je treba z gradnjo železnic nadaljevati in jih čim prej povezati v učinkovito prometno mrežo. Burne razprave je povzročalo zlasti vprašanje druge, od južne železnice neodvisne zveze s Trstom, ki jo je prekinila šele odločitev pristojnega ministrstva na Dunaju o gradnji karavanško-bohinjske proge konec 19. stoletja. Odločitev za karavanško-bohinjsko progo je temeljila na prepričanju, da je to najkrajša zveza med Trstom na eni in Salzburgom, Gornjo Avstrijo ter Češko na drugi strani in da bo prometno-trgovske poti iz severnejših, industrijsko razvitejših dežel, dotlej zvečine usmerjene proti severno-nemškim pristaniščem, končno preusmerila proti jugu. Trst namreč do konca stoletja ni uspel postati niti izvozno pristanišče za ogrsko žito in kmetijske pridelke, kot so pričakovali v upravi južne železnice, niti tranzitno pristanišče za avstrijsko industrijo, kot so upali na Dunaju. Nasprotno – njegovo zaledje se je zvečine skrčilo na Primorsko, notranje-avstrijske dežele ter Zgodnjo in Spodnjo Avstrijo. Južna železnica je bila sicer za dežele, skozi katere je tekla, življenjsko pomembna uvozno-izvozna pot, toda ambicioznejše industrializacije na Kranjskem in spodnjem Štajerskem ni spodbudila.

V tretjem poglavju z naslovom *Socialne podobe* se avtorji dotikajo različnih družbenih tem in problematik.

Tako se seznanimo z, že v 19. stoletju izredno perečim problemom, alkoholizmom. V industrijski dobi se je na področju gostinstva izoblikoval in utrdil dvojni sistem družabnosti. Na eni strani so bila za meščansko javnost značilna stalna moška omizja v »boljših« gostilnah in kavarnah, na drugi pa so se pojavile gostilne za proletarske moške, za katere je bilo obiskovanje gostiln, kot družbeno priznana oblika organiziranja prostega časa, nekaj povsem običajnega. Ritualni kozarček ob koncu delovnega časa je veljal za nenapisano moško pravico ter na novo pridobljeno svoboščino tovarniških delavcev, ki so lahko odslej izkoristili svoj prosti čas tako, kot so želeli. Gostilniška kultura je postala najočitnejši izraz delavske patriarhalnosti, obisk gostilne pa je predstavljal tudi beg moških pred socialno bedo in slabimi življenjskimi razmerami, saj so tam pod vplivom alkohola vsaj za trenutek lahko pozabili na resničnost. Poleg družabnosti se je v gostilnah začelo razvijati tako socialistično gibanje kot tudi, zavaljo pijančevanja, diskurz o vse bolj perečem alkoholnem vprašanju. V 19. stoletju je bil namreč vse bolj zaskrbljujoč zmagoviti osvajalski pohod cenenega žganja, ki je bilo odslej na razpolago kot masovni proizvod. Alkohol je postal droga 19. stoletja. Zloraba alkohola je bila opazna že med delavstvom prvih tovarniških obratov v predmarčni dobi. Neznosno stanje in beda delavcev pa je bila v tesni zvezi z alkoholizmom tudi v naslednjih desetletjih pred prvo svetovno vojno. Na širjenje žganjarske kuge so ves čas opozarjali protialkoholni borci. Alkoholizem naj bi bil poguben tako za posameznika kot celoten narod. Moralisti so neprestano opozarjali na škodljivost alkohola za telesno in duševno zdravje, pa tudi na nepotrebne izdatke zaradi nenehnega zahajanja v gostilne, zaradi katerih naj bi obubožane delavske družine še bolj trpele. Z izboljšanjem stanovanjskih razmer delavcev, ki bi omogočile dostojno družinsko življenje, naj bi zaježili alkoholizem. A prizadevanja protialkoholnega gibanja niso obrodila sadov. Po besedah delavskega aktivista in ozdravljenega alkoholika, Leopolda Puharja, naj bi leta 1913 zaradi »očeta pijanca« še vedno trpela vsa družina. Žena naj bi bila za pijanca samo »moderna sužnja«, otroci pa nesrečniki, ki se lačni, zanemarjeni, bosí in raztrgani

potikajo po cestah. Tudi brezalkoholne gostilne po švicarskem zgledu so na Slovenskem ostale zgolj ideal.

Zanimiv je tudi prispevek o judovskem prebivalstvu na Slovenskem v obdobju do druge svetovne vojne. Evropski Judje so bili do 19. stoletja manjšina, ki se je glede vere, jezika, gospodarskega udejstvovanja in nenazadnje načina življenja povsem razlikovala od večinskega prebivalstva. Toda pod vplivom razsvetljenstva in liberalizma so evropski Judje postopoma dobili enake pravice kot ostali državljani. Z doseženo emancipacijo judovskega prebivalstva je tako nastopil proces vključevanja Judov v porajajočo se moderno družbo. Ta emancipacija je ključna za razumevanje judovske naselitve na slovenskem ozemlju. Po izgonu Judov iz Štajerske in Koroške leta 1497 ter iz Kranjske leta 1515 se namreč Judje na tem ozemlju niso smeli za stalno naseljevati vse do dokončne emancipacije avstrijskih Judov leta 1867. Toda tudi potem so se naseljevali le v manjšem številu. Nasprotno so se Judje v Prekmurju podobno kot drugje na Ogrskem lahko naseljevali. Z njihovo postopno emancipacijo in gospodarsko uspešno vključitvijo v agrarno okolje se je do konca 19. stoletja v Prekmurju tako oblikovala najbolj številčna judovska skupnost z ozemlja današnje Slovenije. Na podlagi uradnih popisov prebivalstva do leta 1931 in skoraj popolnega popisa članov judovskih verskih občin iz leta 1937 je avtor v prispevku lahko natančno analiziral razvoj judovskega prebivalstva Slovenije. Ta razvoj se je v Prekmurju odvijal povsem drugače kot drugje po Sloveniji. Iz gospodarsko zaostalega Prekmurja so se Judje iz vasi in malih mest vedno bolj izseljevali v večja mestna središča izven Slovenije. Nasprotno so judovsko skupnost drugje po Sloveniji sestavljali večinoma priseljenci, od katerih je velik del prišel šele pred kratkim in so kot izrazito moderno prebivalstvo večinoma živeli v mestih. Toda v primerjavi z razvojem ostalega prebivalstva Slovenije sta se obe judovski skupnosti tako zelo uspešno vključili v moderno meščansko družbo, da sta v primeru mobilnosti, urbanizacije in demografske modernizacije najavljali trend, po katerem se bo v prihodnosti razvijalo večinsko prebivalstvo.

Obdobje druge svetovne vojne je globoko zarezalo v

vsakdanje življenje. Na podlagi prispevka v zborniku pa ugotovimo, da je šolstvo tako med italijansko kot tudi kasneje med nemško okupacijo ostalo slovensko. Italijanski visoki komisar je že prvo leto okupacije sprejel vrsto novih predpisov z določili italijanske zakonodaje, saj je želel slovensko šolstvo vključiti v obstoječi italijanski šolski sistem. Tako je ukinil vse spominske dneve in šolske svečanosti, ki so bili do takrat stalnica v slovenskem šolskem sistemu, ter znižal starostno dobo za šolsko obveznost, s čimer so šoloobvezni postali že šestletni otroci. Nadalje je predpisal nove učne načrte, vendar pri tem k sreči ni poskušal črtati pouka slovenskega jezika oziroma je dopustil, da se je v tem jeziku celo poučevalo, je pa zato po eni strani z urnika ljudskih in srednjih šol zbrisal srbohrvaščino in po drugi strani vpisal več ur (fakultativne) italijanščine in telesne vzgoje. Velike spremembe so bile storjene tudi na področju pouka zgodovine in zemljepisa, saj naj bi se učenci in dijaki skozi povečevanje fašizma in spoznavanje Italije poglobljeno seznanili s kulturo okupatorja. Univerza je bila odprta ves čas italijanske okupacije, vendar je bilo njeno delovanje, predvsem pa študenti, pod budnim očesom okupatorskih oblasti. Tudi po italijanski kapitulaciji oziroma med nemško okupacijo je šolstvo ostalo slovensko. Kar se tiče telesne vzgoje in praznikov v šolah, so bile kmalu vzpostavljene osnove iz časa pred italijansko okupacijo. Nemški okupator se v strukturo in vsebinsko delo ljubljanskega šolstva načeloma ni spuščal, novi učni načrti pa so se v glavnem tikali le jezikov – pred italijanščino je prednost dobila nemščina. Za šolsko leto 1943/1944 je značilna tudi uvedba protikomunističnih predavanj. V tem šolskem letu so bila z Rupnikovo odredbo zaradi vojnih razmer (novačenje v domobransko vojsko in delovno službo) ukinjena predavanja in vaje na univerzi, kar pa ni pomenilo, da je univerza zaprla svoja vrata. Izpiti in promoviranja so potekali nemoteno dalje. Poleg šolske politike in posegov okupatorjev so na pouk negativno vplivali tudi tako imenovani spremljevalci vojne – prostorska stiska oziroma pomanjkanje šolskih prostorov, ki so jih zasedale vojaške enote in begunci, številni alarmi in prekinitve pouka, pomanjkanje kuriva, omejena razsvetljava, de-

lovna služba za izvršitev fortifikacijskih objektov, v katero so novačili tudi dijake itd. Ti so svoje posledice v največji meri pokazali v letih 1944 in 1945, vendar so kljub izrazito slabim razmeram s poukom nadaljevale vse ljubljanske osnovne in srednje šole, s svojo prilagodljivostjo in iznajdljivostjo so več kot le sledile odredbi prezidenta Rupnika iz oktobra 1944, ki je prepovedovala prekinitev pouka.

Z višjo življenjsko ravni prebivalstva po drugi svetovni vojni je postal cilj gospodarskega delovanja tudi boljši osebni in družbeni standard. Položaj le-tega je v času socialističnih družbenih odnosov v Sloveniji določala nova revolucionarna oblast oziroma komunisti, ki so imeli svojo gospodarsko razvojno usmeritev začrtano v centralnih in republiških družbenih planih. Ti so urejali odnose med posameznimi federalnimi enotami in določali ekonomsko politiko na zvezni in republiški ravni. V prvem povojnem obdobju je bilo težišče življenjske ravni predvsem usmerjeno v zagotavljanje skupnih potreb prebivalstva, kot so zdravstvo, socialno zavarovanje, izobraževanje in komunalna opremljenost, osebni standard pa je bil v tem obdobju povsem zanemarjen in je stagniral. Položaj osebnega in družbenega standarda se je postopoma začel izboljševati šele sredi petdesetih let, ko se je spremenila gospodarska razvojna usmeritev. Takrat se je težišče razvoja s politike kapitalne graditve preusmerilo na povečevanje življenjske ravni, ki se je nato v šestdesetih letih zaradi povečane osebne porabe opazneje zvišala in v sedemdesetih prerasla v potrošništvo (takrat se je zviševala življenjska raven večine prebivalstva, tako mestnega kot kmečkega prebivalstva). Čeprav je v osemdesetih letih vladalo splošno gospodarsko nazadovanje, bila pa je tudi politična ter vsesplošna kriza, zaradi pretakanja privarčevanih sredstev v porabo in sive ekonomije, ti faktorji le niso občutneje vplivali na znižanje življenjske ravni.

V zborniku je predstavljena tematika moderne, katere pomemben produkt je nastanek znanosti in oblikovanje narodne identitete. V razpravi tako lahko beremo o poskusih oblikovanja slovenske znanstvene terminologije po marčni revoluciji do izdaje Splošnega tehniškega slovarja. To več kot stoletno obdobje lahko

označimo kot dobo poskusov »oranja ledine« na področju naravoslovno-tehnične terminologije. Sočasno s tem procesom pa je tekel tudi proces konstituiranja slovenske identitete, kulturne izgradnje, družbene modernizacije in emancipacije na področju izobraževanja ter dostopnosti znanja in znanosti. Sam proces oblikovanja terminologije je bil namreč integralni del narodno-političnih zahtev po utrakvizaciji srednjih ter v manjši meri visokih šol in je zaradi le delnega uspeha slovenizacije srednjih šol tako trpelo tudi oblikovanje terminologije. Društvo Slovenska matica je bilo prvo slovensko znanstveno društvo in je imelo kot tako ključno vlogo tako pri izdajanju slovenskih šolskih knjig za srednje šole in s tem pri procesu oblikovanja terminologije, kot tudi pri združevanju slovenskih intelektualcev in izobražencev, s čimer je tvorilo slovenski komunikacijski prostor. Poleg sektorske izdelave terminologije je potekala priprava za tisk koherentno sestavljenega slovenskega naravoslovno-tehničnega besedišča. Prizadevanja so bila kronana z izdajo »Znanstvene terminologije s posebnim ozirom na srednja učilišča« leta 1880, kljub temu pa se z izdajo slovarja prizadevanja niso končala, saj je jezik živ organizem. Poleg tega je obdobje druge polovice 19. stoletja eno izmed najbolj plodnih, kar se tiče tehničnih izumov in s tem tudi rojstva novih izrazov. Skozi oblikovanje slovenskih terminov namreč lahko sledimo recepciji izumov. Prizadevanja za oblikovanje terminologije so tako slonela na društvih Slovenska matica, Društvu jugoslovanskih inženirjev in Društvu kranjskih zdravnikov. Skrb za terminologijo pa se je spremenil šele ob ustanovitvi Tehniške fakultete leta 1919, ko so se predavatelji soočili z akutnim problemom slovenske terminologije in literature. Predavatelji niso objavljali v slovenskem jeziku, saj so imeli težave pri iskanju založnikov, zato so morali slušatelji študirati po nemški literaturi. Prelom za slovensko tehnično izrazoslovje pomeni šele ustanovitev Terminološke sekcije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, ko je tehnični del sekcije po desetletju priprav v letih 1962–1964 izdal Splošni tehniški slovar, s čimer je bila postavljena solidna platforma slovenske tehnične terminologije.

Zadnje, četrto poglavje z naslovom *Podobe tranzici-*

cije se dotika izjemno pomembne prelomnice v slovenskem gospodarstvu in sicer obdobje, ko je Slovenija prešla iz socialističnega v kapitalistični sistem. V času tranzicije je na gospodarskem področju v Sloveniji potekal intenziven proces preobrazbe v kapitalistično, tržno gospodarstvo, ki je bil najtesneje povezan z makroekonomsko stabilizacijo, lastninskim preoblikovanjem ter državnim prestrukturiranjem. Osnovni značilnosti slovenske tranzicije sta bili postopnost v spreminjanju gospodarskega sistema in pragmatičnost gospodarske politike, poimenovane gradualizem. Po začetni fazi prehoda, za katero je bilo značilno upadanje gospodarske rasti in življenjskega standarda prebivalstva, hitro zniževanje investicij ter zaposlenosti in še precejšnja makroekonomska nestabilnost, je slovensko gospodarstvo že sredi leta 1993 prešlo v obdobje transformacijskega okrevanja, ki sta ga zaznamovala intenzivno prestrukturiranje v proizvodnji in potrošnji ter dinamična gospodarska rast. V prvem prispevku zadnjega poglavja beremo o družbenih predstavah in idejah ljudi o modernizaciji v socializmu in postsocializmu v navezavi na tekstilno industrijo. Tekstilna industrija je vključena v več različnih zgodb modernizacije, saj se je prav v tekstilnih tovarnah porodila industrializacija, medtem ko se v sodobnem času v tekstilnih tovarnah pospešeno odvijajo procesi deindustrializacije, hkrati pa zavzema tekstilna industrija tudi ključno vlogo v razpravah o globalizaciji. Modernizacija in tranzicija sta termina, na katera so se intenzivno sklicevali ljudje tako v socializmu kot tudi v postsocialističnem času. Razprave o modernizaciji po drugi svetovni vojni so zajele industrializacijo, urbanizacijo in družbeno politični razvoj v socialističnem duhu. S propadom socialističnih držav se je začelo govoriti o novi globalni resnici, ki je socializem izenačila s historično stagnacijo. Diskurzi o modernizaciji so se v tem času v Sloveniji navezovali na ideje demokracije, tržnega gospodarstva in potrošništva. Čeprav so termini modernizacija, tranzicija in globalizacija ohlapni in pogosto niso analitično koncipirani, zgovorno kažejo na družbene ideje in predstave. V zborniku je na primeru še delujoče tekstilne tovarne Predilnica Litija predstavljeno, kako so postsocialistična podjetja vpeljevala no-

ve strategije dela v kontekstu tako imenovanih modernizacijskih procesov.

Tranzicija je za slovensko podjetništvo nasploh pomenila veliko preizkušnjo. Podjetništvo je bilo vsekakor eden od ključnih elementov za delovanje tržnega gospodarstva. Še posebej je to veljalo v času prehoda iz enega družbenopolitičnega sistema v drugega. Slovenska podjetja so bila v prejšnjem sistemu v tako imenovani družbeni lasti. Spremembe so se v Sloveniji na tem področju zgodile že v letu 1988, ko je na novo sprejeta zakonodaja omogočila ustanavljanje zasebnih podjetij in začetek privatizacije obstoječih podjetij. Sprejeta zakonodaja je sprožila dva procesa: množično so začela nastajati nova mala podjetja, velika pa so se drobila. V letu 1990 je bila zabeležena kar 1048 odstotna rast števila podjetij. Na razvoj malega podjetništva sta vplivala še leta 1991 sprejet Zakon o razvoju malega gospodarstva ter v letu 1994 sprejet Obrtni zakon. Glavna procesa, ki sta se odvijala v podjetništvu v času prehoda, sta bila privatizacija in prestrukturiranje. Decembra 1990 sta bili ustanovljeni dve državni ustanovi, ki sta nadzorovali in urejali izvajanje privatizacije in prestrukturiranja v Sloveniji: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila in potrjevala privatizacijske programe, Sklad Republike Slovenije za razvoj pa je prestrukturiral podjetja. Privatizacije, ki so bile izvedene pred sprejemom Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP), ki je bil po vseh zapletih sprejet šele novembra 1992, so se izvajale po jugoslovanskih zakonih. Podjetja so se, v kolikor so hotela uspešno poslovati naprej, morala prestrukturirati in to predvsem v lastninskem, velikostnem, finančnem, organizacijskem, tehnološkem in kadrovskem smislu. Položaj podjetij v začetku devetdesetih je bil namreč izredno slab, zato so v veliki meri poslovala z izgubo. Številna so izpolnila pogoje za izvedbo stečajnega postopka ali likvidacije, ravno novo nastalim malim podjetjem z do 50 zaposlenimi, ki so bila najpomembnejši vir ustvarjanja delovnih mest, pa se ima Slovenija zahvaliti, da ni bilo še večje nezaposlenosti. V obdobju prehoda so bili tudi direktorji slovenskih podjetij zelo črnogledi o prihodnosti slovenskega

podjetništva. Predvsem so bili nezadovoljni z odnosom države, ki je bila tista, od katere je bila več ali manj odvisna uspešnost prehoda. Država je v razvitem tržnem gospodarstvu namreč lahko posegala v podjetja, ki so bila njena last in v podjetja tako imenovanega javnega sektorja, ki so bila pod njenim neposrednim in posrednim nadzorom. Prav tako je bila prisotna v podjetjih, ki bi sicer lahko delovala povsem po tržnih načelih, vendar pa se brez državne pomoči niso bila sposobna prestrukturirati. S svojo aktivno politiko pa je posredno pospeševala tudi nastajanje novih, privatnih, hitro rastočih podjetij. Prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo, iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo ter prehod v velike strukturne spremembe predvsem zaradi prilaganja novim trgov, je za slovensko državo oziroma podjetništvo predstavljal velik izziv in preizkušnjo. Kljub vsem preizkušnjam tranzicije ne gre mimo dejstva, da je slovensko podjetništvo zahvaljujoč tranziciji zaživelo v novi podobi in postalo bolj odprto, konkurenčno ter primerljivo z zahodnimi državami.